Pr. Gheorghe Liţiu

ROMÂNII ARĂDANI IN FRĂMÂNTĂRILE ANILOR 1849-1850.

cu o prefaţă de
Dr. Gh. Ciuhandu
Membru de onoare al Academiei Române

„DIECEZANA"–Arad 1947.

www.dacoromanica.ro

Pr. Gheorghe Liţiu

ROMÂNII ARĂDANI IN FRĂMÂNTĂRILE ANILOR 1849-1850.

cu o prefaţă de

Dr. Gh. Ciuhandu

Membru de onoare al Academiei Române

„DIECEZANA" - Arad 1947.

www.dacoromanica.ro

Prefață

Autorul paginilor ce urmează e un tânăr preot, care promite a face cercetări istorice serioase.

Nu e tocmai la întâiele sale cercetări în acest domeniu; iar lucrarea de față e teză pregătitoare pentru Doctorat, *ceeace înseamnează, că avem motive de a nădăjdui mult mai mult, pentru viitor dela condeiul Cucerniciei Sale.*

Dealtfel, Aradul are niște arhive bogate și puțin utilizate până acum pentru a desveli, cu ajutorul lor, o frumoasă viață românească și stăruinți de progres național-bisericesc. In privința acestor cercetări, părintele autor se anunță și ca un continuator al străduințelor mele și ale altora, în domeniul unor atari cercetări.

Tema ce o înfățișează în paginile sale, însemnează un fel de continuare, în proporții mai mici, a unei lucrări mai mari, a mea, cu privire la epoca episcopului Gherasim Raț dela Arad. Iată, de ce sunt așa de bucuros să scriu aceste rânduri de prefață la o lucrare proiectată a iua mai târziu — după încercarea studențească de acum — proporții mai mari, menite a înfățișa luptele românești pentru lumină culturală, progres național și pentru a lămuri și problema bisericească.

Și dacă va fi dela Dumnezeu, cum nădăjduesc dela priceperea și stăruința părintelui Gh. Lițiu, arhivele arădane, și ele numai singure, îți vor oferi posibilități de a trage brazdă adâncă și rodnică în istoriografia acestei părți de Țară Românească fără istorie scrisă până acum, după cum s'ar cădea.

www.dacoromanica.ro

E tinăr încă; e pasionat pentru asemenea cercetări. S cerişul e bogat, după cuvântul Sfintei Scripturi Şi va trebui să-i căutăm colaboratori şi să i se facă, cu vremea, toate îndemânările ce se cuvin pentru încurajarea omului şi pentru promovarea unor asemenea lucrări, a căror necesitate cu privire la acest inut, o preconizase Sinodul eparhial arădan, încă în 1883, fără a fi putut face prea mult în cauză, în afară de iniţiativa particulară a câtorva zeloşi şi iubitori de Istorie.

Ca unul care mi-am luat psrtea din greu din această iniţiativă particulară, mă simt nu numai în drept ci şi dator, să relevez nu numai problema în general, ci şi numele unui tânăr care, încurajat şi ajutat de alţii, şi sfătuit de mine până oi mai trăi, ne va putea răsplăti creditul moral ce i-l atribuim.

Paginile scrise, ce urmează, despre problema românească, *şi despre* viaţa românească, *roditoare aici sub cârmuirea episcopului de pie memorie Gherasim Raţ, ne servesc o dovadă pipăibilă, de bine şi de bune nădejdi.*

Arad, Decemvrie 1946.

Dr. Gheorghe Ciuhandu

Membru de onoare al Academiei Române.

www.dacoromanica.ro

Introducere

Eparhia Aradului, cu un trecut de peste două veacuri numai dela strămutarea scaunului dela Ineu la Arad, nu-şi are încă scrisă istoria ei. Gânduri vechi de a se scrie această istorie, au fost. N'au lipsit nici oarecari începuturi. Totuşi în starea de astăzi a lucrului, nu ne putem lăuda decât cu monografii, adevărat, unele impunătoare şi depăşind cadrul eparhiei. Monografiile apărute se ocupă fie de anumite epoci mai bogate în evenimente, fie de bărbaţii cu rol conducător în mersul lor.

In rândul acestor monografii, trebuesc aşezate la locul de frunte, lucrările Părintelui *Dr. Gh. Ciuhandu: Românii din câmpia Aradului de acum două veacuri* (Arad, 1940) — pentru veacul al XVIII-lea, iar pentru veacul al XIX-lea, monografia întitulată: *Episcopii Samuil Vulcan şi Gherasim Raţ. Pagini mai ales din Istoria Românilor Crişeni* (1830—40) Arad 1935. Aceste lucrări [1] au aruncat o lumină puternică într'un domeniu puţin cercetat.

Dintre istoricii mai vechi poate fi amintit *Demetriu Popa*, cu ale sale *Momente din trecutul eparhiei Aradului* (în *Biserica şi Şcoala* pe anii 1883 şi 1884).

Doi lucrători harnici în ogorul istoriei eparhiei noastre au fost profesorii: *Dr. Avram Sădean*

[1] Vezi-le înşirate în „Din biobibliografia părintelui Gh. Ciuhandu" de Ilarion V. Felea, în „Biserica şi Şcoala", an. LXIII (1939) Nr. 38 (17 Sept.) p. 314—16.

www.dacoromanica.ro

şi *Dr. Teodor Botiş*. Documentele adunate de aceşti zeloşi cercetători — primul mort prea de timpuriu în primul războiu mondial — au fost utilizate de secundul în a sa *Istoria şcoalei normale şi a Institutului teologic din Arad* (Arad 1922).

Epoca dela 1815 până la 1829, cu moartea ultimului ierarh sârb, Pavel Avacumovici, cu lupta Românilor arădani în frunte cu M. Nicoară şi ceilalţi, pentru episcop român, şi-a găsit mai mulţi cercetători. Intre aceştia sunt: *Dr. Cornelia C. Bodea* [1]), *Ştefan Pop* [2]), *Damaschin Ioanovici* [3]) şi alţii pe cari nu-i pomenim nefiind în intenţia noastră a face pomelnicul întreg al acestor osteniţori. Fapt este că în urma cercetărilor făcute şi publicate până acum, e oarecum bine studiată prima jumătate a veacului al XIX-lea, din trecutul eparhiei noastre, timp agitat, plin de evenimente hotărâtoare pentru desvoltarea ulterioară a Bisericii şi Neamului românesc. Jumătatea a doua a veacului trecut a rămas în cea mai mare parte nestudiată. Pentru răstimpul dela 1840, unde sfârşeşte Păr. Ciuhandu, până la 1847, am a dat în această revistă în anii 1944 şi 1945, câteva schiţe istorice, cari firește, sunt departe de a fi epuizat materialul arhivistic existent şi reclamă o grabnică revenire.

Cu revoluţia din 1848—49 şi mai ales cu sinodul dela Chişineu (Martie 1849) se ocupă dnii *Ed. I. Găvănescu* şi *Octavian Lupaş*. Secundul într'o conferinţă ţinută în anii trecuţi la Arad.

[1]) Moise Nicoară (1784—1861) vol. I Arad (fără an) Diecesana, pp. 460.

[2]) Frământări româneşti în jurul scaunului episcopesc dela Arad. (Arad, 1929).

[3]) Zile triste din viaţa lui Moise Nicoară, „Biserica şi Şcoala" 1918 Nr. 1.; Câteva momente din lupta pentru episcop românesc la Arad „Revista Teologică" (1916).

www.dacoromanica.ro

Cât priveşte epoca mai veche, (sec. XVIII-lea) epoca ierarhilor sârbi, în afară de lucrarea Păr, Ciuhandu: *Schiţe din trecutul Românilor arădani din veacul XVIII* (Arad, 1934) şi a Dlui Ed. I. Găvănescu: *Mărturii româneşti din Eparhia Aradului în veacul al XVIII-lea* (Arad,[1]) 1940), nu cunoaştem altele. Deasemenea sunt puţine ştirile în legătură cu episcopia şi ierarhii ei, din vremea când îşi avea sediul la Ineu.

Arhiva veche a Episcopiei noastre fiind în cea mai mare parte distrusă, una dintre arhivele de mare importanţă pentru noi, este aceea a Mitropoliei din Carloviţ — dacă mai există — cu care am avut legături canonice până la reactivarea Mitropoliei ardelene (1864). In treacăt notăm, că cercetătorul acestei arhive pe lângă alte calităţi, va trebui să fie şi un bun slavist.

Eparhia Aradului a îndeplinit, cu deosebire în veacul al XIX-lea şi un important rol cultural-naţional. Această latură a istoriei ei, înfăţişată parţial în monografiile amintite, va trebui adâncită, pentru a se arăta întreaga contribuţie a Bisericii strămoşeşti la menţinerea şi întărirea vieţii culturale-naţionale a poporului român.

După cât este de mic interesul pentru cercetări istorice, după câte greutăţi întâmpină adunarea, publicarea şi studierea materialului istoric, prevedem a fi departe încă vremea când vom putea avea istoria întreagă a eparhiei Aradului, sub diferitele aspecte. Până atunci, a urma cu publicarea unor fragmente, a unor monografii, sau chiar a aduna şi publica documentele de seamă

[1]) In „Biserica şi Şcoala" pe anul 1945, deasemenea în revista „Hotarul" (1936) sunt publicate acte în legătură cu istoria eparhiei în anii 1848 - 49.

www.dacoromanica.ro

carí zac în arhiva Episcopiei sau în alte arhive, este o datorie elementară, şi poate singurul lucru bun ce-l putem face în acest domeniu, în trudite le zile ale veacului nostru.

Dăm urmare, în cele ce urmează, desfăşurării cauzei româneşti în eparhia Aradului şi contribuţiei Ep. Gherasim Raţ la promovarea ei, începând cu toamna anului 1849, când şi ţinutul Aradului ajunge a fi eliberat de războiul civil şi până în August 1850, când moare Ep. Raţ.

Am socotit de trebuinţă a pune înaintea acestor modeste cercetări un capitol care să rezume în linii generale orientarea politică şi bisericească — problemele mari cari frământau poporul românesc în anii de după revoluţie ca şi în tot decursul veacului trecut. Ele se pot rezuma la două: *independenţa politică în cadrul imperiului austriac*, după principiul de libertate şi egală îndreptăţire pentru toate naţiunile conlocuitoare a constituţiei din Martie 1849; apoi *independenţa bisericească*, prin restaurarea ierarhiei naţionale neatârnătoare de cea sârbească.

Tot înainte de a trece la expunerea faptelor anilor 1849 şi 50, am ţinut să răspund la întrebarea: *care era atitudinea Ep. Raţ faţă de problema naţională şi bisericească a Românilor?* Răspunsul l-am dat dintr'un întreit punct de vedere, şi anume: 1. din punctul de vedere al atitudinei observată de el la Sinodul dela Chişineu şi faţă de guvernul revoluţionar în general, 2. analizând răspunsul dat Patriarhului Raiacici în cauza despărţirii ierarhice, şi 3. Prin prisma raporturilor întreţinute cu Şaguna. Concluzia este: în ambele probleme Ep. Raţ este pe linia tradiţională a intereselor româneşti alături de Şaguna, mai puţin

www.dacoromanica.ro

favorizat de noroc spre a-şi putea da întreaga contribuţie.

Evenimentele anilor 1849 toamna, şi până în Iulie 1850, le-am grupat în trei: cele cari urmăreau trimiterea deputaţilor arădani la Viena, cele pentru scoaterea unei gazete româneşti şi în sfârşit peripeţiile pregătirii şi chemării Sinodului din Iulie 1850. Se va putea vedea aici ce fel de greutăţi a întimpinat Ep. Raţ pentru adunarea acestui Sinod, spre deosebire de Şaguna, favorizat şi aici de împrejurări. Enorme greutăţi i-a făcut aici comisarul guvernial Ioan Atzél. Acestuia se datoreşte faptul că deşi conchemarea sinoadelor eparhiale era proectată încă în Ianuarie 1850 şi a lui Şaguna s'a putut ţine în Martie, a lui Raţ se ţinea abea în 23 Iulie stil vechi.

In ultimul capitol facem analiza concluzelor acestui Sinod.

Cu aceasta nu credem deloc să fi epuizat cuprinsul celor doi ani din istoria eparhiei. Alţii, sau noi înşine — dacă va vrea Dumnezeu — vom întregi lucrul nostru nedesăvârşit.

Dea Domnul prilejuri nimerite, vremuri paşnice şi putere de muncă spre a putea înfăţişa chipurile şi faptele părinţilor nostri, „la al căror sfârşit al purtării privind, să le urmăm credinţa“ (Evrei 13,7) şi să ne întărim în râvna pentru binele şi propăşirea Neamului şi Bisericii strămoşeşti.

www.dacoromanica.ro

CAP. I.

Frământări politice și bisericești la Românii din Ardeal și Ungaria, îndată după revoluția din 1848-9.

a) *In privința politică.*

Incă până ce nu s'au stins de tot focurile revoluției din 1948/9, popoarele de pe întreg cuprinsul Monarhiei austriace se pregătesc să tragă cele mai mari foloase de pe urma marilor schimbări ce se pregăteau. Poziția politică a Monarhiei fiind periclitată, împăratul socotește să o consolideze, acordând popoarelor sale constituția din 4 Martie 1849, o constituție democratică, bazată pe principiul egalei îndreptățiri a tuturor națiunilor. In ea se prevedea o autonomie oarecare în administrația celor mai multe popoare, ba și guvern propriu. Sunt astfel înzestrate cu aceste drepturi națiunile: maghiară, sârbească, croată și săsească. Singură națiunea română nu e nici măcar amintită în această constituție, după cum cetim într'un memoriu al Românilor bihoreni. Acest memoriu face și istoricul pierderii de drepturi a Națiunii române, numai datorită influenței și răutății vecinilor ei și a cunoscuților „domni de pământ". Amintește serviciile enorme aduse de poporul român coroanei austriace și credința neclintită arătată de acelaș popor în decursul veacurilor, dar mai ales sub durata revoluției din 1848. In urma faptului că Românii din imperiul

www.dacoromanica.ro

austriac formează o masă compactă de peste trei milioane, presărată — e drept — cu mici insule de streini, în urma jertfelor de sânge aduse, pe temeiul constituţiei din 4 Martie 1849, cer şi ei drepturi egale cu alte naţiuni, adică: independenţa naţională cu proprie administraţie şi reprezentare, iar împăratul să poarte titlul de mare Duce al Românilor.

Am copiat şi citat acest memoriu [1]) — şi nu ştim măcar de a mai fost el reprodus undeva — pentrucă rezumă doleanţele de ordin politic ale Românilor din vremea aceia. El datează cam din toamna anului 1849 căci pomeneşte de demersurile deputaţilor români dela Viena, în frunte cu Şaguna.

Din punct de vedere politic deci, Românii erau pentru o independenţă naţională în cadrul imperiului austriac. Firește că şi chiar numai în felul acesta, pentru Inaltele locuri, ideia era prea îndrăsneaţă. Ministrul Bah răspunde la 18 Iulie 1849 deputaţiei române, că „această împărţitoare dreptate adecă asemenea independenţă naţională, altor naţiuni asigurată, la naţiunea română în deplina sa măsură nu se poate întinde, obstându-i corelaţiunea acestei naţiuni către tot imperiul pe de o parte, pe de alta către alte connaţiuni".[2])

Autorul memoriului nostru combate această obiecţie arătând, că soliditatea şi pacea imperiului cere ca să nu existe unele naţiuni privilegiate şi altele lipsite de atributele naţionalităţii. Pe de altă parte, precum celelalte naţiuni conlocuitoare pot fi şi singure reprezentate, tot astfel nimic nu

[1]) Arhiva Episcopiei Aradului, Nr. 202/1850.

[2]) Ibidem.

www.dacoromanica.ro

împiedică pe Românii locuitori în comitatele Ungariei — „cari mai de mult se ţineau de Transilvania" — Maramureş, Bihor, Sătmar, Arad şi Banatul Timişan. împreună cu cei din Ardeal să alcătuiască ţara Românilor, sub sceptrul monarhiei austriace.

Este aci, după cum se poate vedea, mărturisită limpede *conştiinţa graniţei etnice apusene a poporului român,* conştiinţă care va birui până la sfârşit şi va reuşi să se impună şi streinilor. Dar pentru vremurile de atunci erau o îndrăzneală destul de mare. N'au lipsit nici insinuările celor interesaţi, că Românii au de gând să dea mână cu fraţii lor din Moldova şi Muntenia pentru a înfăptui Daco-România.

Iată dece Românii au fost excluşi dela bunătăţile constituţiei democratice, care de altfel a fost de scurtă durată. Imperialii n'au învăţat nimic din întâmplările anilor viforniţei şi în scurtă vreme instituesc un regim absolutist care îneacă glasul revendicărilor naţionale.

b) *In privinţa bisericească.*

Dacă în privinţa politică idealul Românilor era sortit să rămână o dorinţă pioasă, nu tot aşa stăteau lucrurile în privinţa bisericească. Cele dintâi mişcări pentru promovarea idealului independenţei bisericeşti se fac încă la începutul acestui veac, şi ele se învârtesc în jurul separaţiei de ierarhia sârbească şi constituirea unei ierarhii naţionale independente.

In conştiinţa Românilor trăia încă vie amintirea ierarhiei naţionale independente, în frunte cu Mitropolitul de Alba-Iulia (Bălgrad) ale cărei începuturi se pierd în negura primelor începuturi de viaţă românească pe aceste plaiuri şi se curmă

www.dacoromanica.ro

odată cu trădarea lui Atanasie şi pornirile de asuprire religioasă din veacul al XVIII-lea.

Pe de altă parte nostalgia şi dorul după o astfel de ierarhie era alimentat de noile porniri şoviniste ale ierarhiei sârbeşti, care în tot cursul veac. al XVIII-lea a fost patroana şi sprijinitoarea ortodoxiei din Imperiul habsburgic, aduoând reale foloase popoarelor ortodoxe, dar cu începutul veac. al XIX-lea, molipsită de spiritul naţionalist-şovinist, se dedă la acte de samavolnicie în dauna supuşilor ei de alte naţionalităţi.

Apare deci, ca firească dorinţa Românilor de a-şi vedea restaurată vechea ierarhie naţională, dacă se va avea în vedere atât amintirile trecutului cât şi vitregiile prezentului.

Problema de căpetenie, idealul bisericesc era deci, despărţirea imediată de ierarhia sârbească, care nu mai păstorea în spiritul bunilor ierarhi din veac. al XVIII-lea, cari ştiau româneşte şi foloseau aproape peste tot în relaţiile eparhiale această limbă. Începutul românizării ierarhiei superioare l-a făcut Ardealul cu Vasile Moga (1810), apoi Aradul cu Neştor Ioanovici (1829), în vreme ce celelalte eparhii române sunt silite a se mulţumi cu ierarhi sârbi cari ştiau româneşte. Problema separaţiei ierarhice intră pe mâni bune odată cu venirea lui Şaguna între Români, şi mai ales după revoluţia din 1848/49. Toate demersurile româneşti faţă de Monarh sau Guvern, cuprind pe lângă doleanţele de ordin politic şi pe cele de ordin bisericesc, între cari şi îngăduirea unui Sinod general pentru alegerea Mitropolitului românesc şi restaurarea ierarhiei naţionale.

La îndeplinirea acestor înalte năzuinţe o parte bună de contribuţie şi-a dat şi eparhia Aradului,

www.dacoromanica.ro

cu episcopul ei Gherasim Raţ luând parte prin reprezentanţi şi acţiuni locale, la toate păşirile lui Şaguna, într'ro pilduitoare şi frăţească colaborare

Sinodul ţinut în vara anului 1850 (23 Iulie) — cu nici o lună înainte de moartea ep. Raţ— rămâne ca o mărturie despre această colaborare, căci hotărârile lui suut în mare parte hotărîrile sinodului sibiian din Martie, acelaş an.

www.dacoromanica.ro

CAP. II.

Atitudinea Episcopului Gherasim Raţ faţă de cauza românească.

Atitudinea episcopului Raţ faţă de problemele cari frământau neamul românesc la începutul veac. al XIX-lea, înainte de Revoluţia din 1848-49, am urmărit-o într'un studiu anterior, [1]) în legătură cu strădaniile acestuia pentru separaţia ierarhică de Sârbi, precum şi în legătură cu propaganda unionistă şi cea maghiarizatoare a oficialităţii. Concluzia acestor expuneri a fost: *ep. Raţ, ca primul episcop român de păstorie mai îndelungată în scaunul eparhial al Aradului, a fost unul din precursorii emancipării naţionale-bisericeşti a Poporului român.*

Dacă în periodul premergător Revoluţiei, o atitudine favorabilă promovării intereselor superioare ale Neamului şi Bisericii româneşti se putea concretiza prin acţiuni umile şi fără multă publi-

[1]) A se vedea studiile publicate în „*Biserica şi Şcoala an LXVIII (1944)*: Limba liturgică română în Catedrala din Arad, pp. 330—332; Profesorii clericali Patrichie şi Ghenadie Popescul, pp. 346—348; Episcopul Gherasim Raţ şi Protosincelul A. Şaguna, pp. 362—363; Sava Tököly şi dreptul său de patronat... pp. 386-387; Episcopul Gherasim Raţ şi plănuita fundaţie a lui Sava Tököly, pp. 395—397. Apoi aceeaşi revistă, an LXIX (1945): Limba maghiară în matricolele bisericeşti şi corespondenţa oficială; pp. 32-33, 41-43; Chestiunea numelui şi sigilului Consistorului din Oradea, pp. 91-93; Cazul preoţilor dela Galşa, pp. 106—108; Legea din 1846, pentru libera revenire la Ortodoxie şi urmările ei, pp. 115—116, 163—166, 168—169, 185—186.

Toate acestea fac parte din lucrarea cu subiectul general: *Anii din urmă ai Ep. Gherasim Raţ (1840—47)*, care a servit subsemnatului drept teză de licenţă în Teologie.

www.dacoromanica.ro

citate, în anii următori interesele tuturor naţiunilor din vastul imperiu austriac, şi deci şi ale Românilor, se promovează prin acţiuni publice în urma demersurilor categorice ale reprezentanţilor naţionali.

Fireşte, că în cazul poporului român, în fruntea acestor reprezentanţi se aflau ierarhii români, slujind — după chemarea specifică a preoţimei ardelene, în împrejurările de atunci — deodată cu interesele Bisericii şi pe cele ale Neamului, care via puternic şi autentic doar în naia celei dintâi. In atitudinea acestora faţă de problema bisericească de căpetenie — Mitropolia naţională unică şi independentă — se oglindea cum nu se poate mai bine, vederile acestora faţă de însăşi problema unităţii Neamului românesc.

Iată de ce am pus în fruntea acestor rânduri un capitol în care, din câteva momente ce ne stau la dispoziţie, să cunoaştem atitudinea ep. Raţ faţă de problemele în chestiune. Capitolul acesta l-am socotit cu atât mai necesar cu cât cunoscuta monografie [1]) a Arhim. Ilarion Puşcariu spune, de altfel în contrazicere cu sine însuşi şi fără a dovedi, că în problema Mitropoliei, ep. Ghersim Raţ „în starea debilă a lui visa de o metropolie în Arad şi altă metropolie în Sibiu; de unde se vede că el privea metropolia de o distincţiune personală a Episcopilor de care ar fi dorit şi el să se împărtăşească. Şaguna la astfel de oameni nu le putea răspunde altfel decât cu cuvintele lui Hristos: „Nu ştiţi ce cereţi".

Ne-au surprins aceste cuvinte şi arătându-le cunoscătorilor acestor vremuri, ni s'a arătat ace-

[1]) Metropolia Românilor Ortodocşi din Ungaria şi Transilvania, Sibiu 1900. p. 77.

www.dacoromanica.ro

eaşi surprindere, cu atât mai mult cu cât acelaşi autor, vorbind despre răspunsul ep. Raţ dat Patriarhului Raiacici în cauza Mitropoliei, de care ne vom ocupa în cele ce urmează, califică acest răspuns ca „marcant", cu „o motivare temeinică" aderând „întru toate la vederile lui Şaguna", spre deosebire de răspunsul în aceeaşi cauză al ep. Hacman al Bucovinei [1]).

Iată dar o contrazicere evidentă al cărei izvor îl vedem fie în lipsa de informaţie exactă fie în dorinţa de a exagera greutăţile în care lucra Şaguna pentru Mitropolie spre a scoate şi mai mult în evidenţă meritele acestuia, de altfel unanim recunoscute, ceea ce nici într'un caz nici în celălalt nu e vrednic de laudă.

Trei sunt punctele de mânecare din care vom cerceta atitudinea episcopului faţă de cauza naţională şi bisericească a Românilor: 1) Atitudinea observată la sinodul din Chişineu şi peste tot faţă de guvernul revoluţionar. 2) Răspunsul dat Patriarhului Raiacici şi 3) Raporturile cu Şaguna.

a) Episcopul Raţ şi politica guvernului Kossuth-ist.

Sinodul dela Chişineu a fost o urmare a proectatului Congres al Românilor ungureni, la Timişoara, ce era să se ţină în 15 Iunie 1848. Problemele ambelor întruniri erau cele cari priveau creşterea şi neatârnarea poporului român atât în respectul politic cât şi în cel bisericesc. „Intrunirea congresului a fost amânată apoi zădărnicită prin Sârbi, fapt care explică cu prisosinţă de ce sinodul dela Chişineu nu desbate

[1]) idem, o. c. p. 105.

www.dacoromanica.ro

dorinţa arzătoare a Românilor în respectul bisericesc: separaţia ierarhică de către Sârbi.

Pe de altă parte sinodul dela Chişineu a fost prilejuit de cererea ep. Raţ de a-i se îngădui retragerea temporară dela conducerea epaihiei, din cauză de boală, şi de a i se da un vicar. De aceea o primă problemă a sinodului este alegerea vicarului. Episcopul l-a propus pe Protopopul Şiriei, Teodor Popovici, de vicar, dar sinodul — de sigur datorită marei majorităţi de filomaghiari — a ales pe preotul din Talpoş Ioan Chirilescu, zis şi Chirilovici.

Faptul că episcopul a părăsit sinodul, care de altfel a adus hotărâri[1]) de-a dreptul vătămătoare autorităţii episcopale, ne îndreptăţeşte să credem că acest sinod cel puţin nu a fost pe placul lui, cu toate ajutoarele în bani rezolvite de Dragoş dela Guvern pe seama clerului eparhial, în sumă de 117.600 florini. Retragerea episcopului dela cârmuirea eparhiei şi cererea de a-i se da vicar temporar, pare numai un pretext, deoarece îndată după înăbuşirea Revoluţiei, el cârmueşte singur eparhia deşi sănătatea i se înrăutăţea, tăindu-i firul vieţii la numai un an după aceea.

Inclinăm a crede că el era unul dintre aceia cari nădăjduiau binele Neamului românesc dela „îndurarea" şi spiritul de dreptate al „Prea bunului Monarh", ca o răsplată pentru credincioşia arătată de acest popor faţă de tronul austriac în timpul revoluţiei.

Aşa citim într'o scrisoare[2]) a ep. Raţ din 10 Sep. 1849, trimisă episcopului Şaguna: „Nu ni se

[1]) A se vedea: I. Matei: Contribuţiuni la Istoria dreptului. canonic, vol. I. Bucureşti, 1922, p. 105—110; Puşcariu: o. c. pp. 96—100;

[2]) Arhiva Episcopiei Aradului Nr. 95—1849.

www.dacoromanica.ro

va imputa de rău neluarea de parte până acum în lucrările mai late naţionale, de se va cumpeni sperabilul efect al unei cât de zeloase lucrări în părţile acestea, cu greutatea urmărilor care spre aceea, din partea fie blestemaţilor revoltanţi, pe acela timp s'ar fi produs." Episcopul se scuză pentru lâncezeală în activitatea naţională din trecut şi promite a lucra cu îndoită râvnă, acum în împrejurările schimbate ale vremii, căci — zice singur — „pusăciunea mea şi sângele român care în vine îmi bate mă îndatorează la aceasta".

Altă dată arătând episcopului Şaguna paşii făcuţi de dânsul în „treaba" naţională, scrie şi cuvintele acestea: „Cu mâhnire însă sum silit aţi mărturisi, că sângele nostru, Românii noştri de pe aicea, prin maşteria timpurilor, de încurgerea străinismului molipsiţi şi degradaţi, abia şi numai cu îndoinţă cutează aşi căuta drepturile sale... pentru că până astăzi numai de aceea sau învins (convins) cumcă a face aceasta este a se espune goanei şi urgisirei străinismului care şi până azi ţine usurpând preputerea în ţările acestea [1]).

Dacă dânsul condamnă în termeni atât de aspri influenţa străinismului asupra unora dintre fiii Neamului nostru, e limpede că n'a putut avea încredere nici în făgăduinţele deşarte ale apologetului kossuth-ist, Ioan Dragoş, cu toate că a primit oferta acestuia de a ţine sinod. Că dela acest sinod nu se putea aştepta la cine ştie ce ispravă, reese şi din faptul des pomenit, că între obiectele sinodului nu figurează chestiunea dependenţei ierarhice. *Sinodul vrea să pună la respect pe Episcop, să înlăture răutăţile, uitând să discute înlăturarea capului răutăţilor, care consta în sub-*

[1]) Arhiva Episcopiei Aradului, Nr. 104–1849.

www.dacoromanica.ro

jugarea bisericească şi politică a poporului român sub alte naţiuni, din care cauză acesta nu se putea desvolta potrivit firei şi tradiţiunilor sale.

Dar pentru obiectivitate — după principiul: *audiatur et altera pars* — dăm aci şi părerile unui contemporan despre episcopul Raţ şi sinodul dela Chişineu. E vorba de cererea preotului *Ioan Pap* asesor consistorial şi administrator protopopesc, către Patriarhul sârbesc în 2/14 Oct. 1850, la puţină vreme după moartea ep. Raţ, în care înfierând atitudinea antisârbească, pe de altă parte acuzându-l de simpatie pentru regimul revoluţionar, de nepotism şi alte păcate, arată cum dânsul a fost înlăturat dela protopopiatul Beiuşului, ba mai pe urmă şi suspendat din serviciu de către fostul episcop. Măgulirea Sârbilor şi învectivele aduse faţă de cârmuirea fostului episcop, se vede că au prins deoarece, la puţină vreme, îl vedem protopop al Beiuşului. Se pare totuşi că a fost un preot inteligent, cu destulă carte pentru vremea sa; a scris o carte de *„învăţături creştineşti"* (*1847*) tipărită pe cheltuiala sa. Cu toate acestea nu putea parveni la o situaţie mai bună poate şi din cauza vederilor sale filosârbeşti, potrivnice celor ale ep. Raţ. Iată ce scrie dânsul: „ ...în anul 1849 diecesanul episcop Mărirea Sa Gherasim Raţ, cu învoirea guvernului rebel, au rânduit a se ţinea un sinod diecesan în oraşul Chişineu, la care şi eu ca administrator protopopesc am fost convocat: în acest Sinod, Dl, Episcop văzând că *veniturile din dieceză nu-i urmează ca şi mai nainte deoarece dela sfinţirea cu gloata a preoţilor, încă era oprit* dară iscusind şi aceia că precum clerul aşa şi tot poporul e foarte disgustat de către dânsul, mai ales *pentru purtarea sa, cu care peste*

www.dacoromanica.ro

toată revoluţia sau arătat în favorul rebelilor, punându-se mai întâiu în privinţa subsistenţei la tractat cu guvernul maghiar, după ce i s'a rezolvat prin acela plată de 4.000 florinţi convenţionali pe an, şi încă sub Sinod remunerându-se cu 3000 fl. conv. au cerut a i se da vicariu episcopesc; zisul Sinod în care era reprezentată eparhia prin 50 de individuuri clericali şi mireneşti văzând că are prilej încâtva a pune piedica abuzurilor celor nespuse ce intrase în biserică prin administraţia cea necumpătată de sub episcopia D lui Gherasim Raţ, *nici nu s'au atins de alt obiect, decât carele strâns s'au ţinut de organizarea cea din lontru a bisericii: acestuia Sinod cu mult mai sfântă fiindu-i întregimea sf. biserici decât a trece la întrebarea hierarhică, ideia unora de astăzi, despre aceea cu totul au tăcut;* punându-se dară în lucrare orânduirea stării diecezane şi anume organizarea consistoriilor, dupăce vicariatul, spre care eram chemat prin voturile reprezentanţilor (nu) numai nu l-am primit, nelovindu-se cu simţirile mele aşa dirigătorie prin care eram silit a veni în cel mai strâns nex cu nelegiuita stăpânire de atuncea, ba nici am iertat ca numele meu să rămână sub votisare: când au fost a se organiza consistorul orădan mi-am ţinut locul cel aveam mai nainte ca asesor întru acela: însă vinovăţindu-să cu acest prilej prin reprezentanţii sinodali din districtul Orăzii, prezidele aceluiaş consistoriu Atanasie Boţco cu multe şi grele fapte nelegiuite, care ca prezide şi protopop le-au săvârşit, precum între altele: cu prădarea banilor ce şor fost culeasă dela popor şi biserici spre rezidirea curţii episcopeşti orădane, prin focul din 1836 arsă, cu falsa manipulare a sucţesiei unor

www.dacoromanica.ro

orfani de sub tutelatul consistorului, asemenea cu falsificarea protocoalelor consistoriale: care daturi prin investigaţie lămurindu-se, numitul prezide, pentru a înconjura mai serioasele urmări, singur de voia sa au resignat presidiumul şi am fost prochemat eu de a primi postul acela în locul lui: carele deşi nu după convingere pentru ilegalitatea (sic!) ce domnea în lume, l-am primit".

Terminând cu această expunere, preotul nostru arată întâmplările petrecute după înăbuşirea revoluţiei: Atanasie Boţco a fost reintegrat în postul de preşedinte, prin comisarul regesc Petru Joja din Oradea, iar el însuşi prin însinuările unor răuvoitori, a fost suspendat din oficiu şi beneficiu încă în Septemvrie 1849. Pricina o spune singur: a fost acuzat că a lucrat în interesul rebelilor cu vătămarea sfinţeniei împărăteşti. Iar pricina pentru care şi-a atras mânia Episcopului o spune tot el şi ne interesează în chip deosebit: *„Episcopul meu m'a învinuit că sunt într'o înţelegere cu sârbii, şi că aş fi lucrat prin preoţimea şi poporul din districtul orădan a se face un protest asupra separatismului ierarhic ce era să fie obiectul împrăştiatului Sinod din primăvara trecută,* mi-au zis că nici în dieceză nu mă va suferi; tot aceasta dekiarare au făcut Dl Episcop către nescari convocaţi sinodali, şi cu prilejul Sinodului decurând în Arad ţinut, când dimpreună cu fiul său Terentie, or zis, *că au daturi la mână despre păşirile mele în favorul sârbilor făcute; eu la aceasta nu zic alta decât că sânt credincios bisericii.*" Restul plângerii îl conţine cererea de a fi reintegrat în slujbă.

E vrednic de luat în seamă acest document pentrucă el cuprinde mărturia unui contimporan.

www.dacoromanica.ro

Pe de altă parte trebue să avem în vedere că prin el vorbeşte un potrivnic al Ep. Raţ şi mai ales un potrivnic de idei, un preot care, deşi inteligent şi cu bune pregătiri de carte — reese şi din stilul scrisorii, era totuş subjugat, intereselor străine de neamul său. Pentru el chestiunea separaţiei ierarhice este *ideia unora de azi*" iar păşirile în favorul sârbilor le recunoaşte singur când, la învinuirile ce i se aduc, răspunde că e *„credincios bisericii."* E prea învederat din tot tonul scrisorii, ca autorul nostru era unul dintre românii cu vederi înguste, cari nu-şi putea închipui o emancipare a bisericii lor de sub tutela altei biserici, ba o socoteau oarecum impioasă, socotind că a fi credincios bisericii este egal cu a fi credincios unei ierarhii străine.

Dar cu atât mai mult, prin contrar, iese la iveală atitudinea Ep. Raţ în problema naţională şi bisericească a Românilor. El era în întregime pentru emanciparea şi bisericească de sub ierarhia sârbească, dar şi politică din sfera de influenţă a maghiarismului, deci pentru o naţiune română independent constituită atât sub raport bisericesc cât şi politic, în cadrul imperiului austriac. Ceeace desigur era o concepţie avansată, dar făcea parte integrantă din ideile noui şi înoitoare ale revoluţiei paşoptiste.

Cât despre faptul că a stat „la tractare cu guvernul maghiar" în privinţa remuneraţiei preoţilor încă nu i se poate lua în nume de rău. Chestiunea dotaţiei clerului ortodox era atunci, ca şi mai târziu, o problemă de căpetenie. De ea depindea în bună parte bună starea şi progresul general al bisericii. N'am putut verifica, dar este foarte probabil că Episcopul şi Clerul său s'au

www.dacoromanica.ro

ales cu banii primiţi sub Sinodul din Martie 1849, ca singura remuneraţie dela guvernul revoluţionar. Schimbarea regimului şi deci a monedei, a adus atâta sărăcie în rândurile clerului şi poporului român, încât abea în anul următor (6 Mai 1850) Ep. Raţ arăta locurilor mai înalte, prin comisarul districtului Oradea, Petru Ioja, situaţia jalnică a edificiilor consistoriale, a funcţionarilor diecesani neplătiţi de mai mulţi ani şi cere a se interveni pentru rezolvarea unei sume de bani pe seama acestora.[1]) Punctul 6 din doleanţele exprimate de Sinodul din 1850 încă oglindeşte această situaţie jalnică.

Cât priveşte atitudinea în problema separaţiei ierarhice, aceasta rezultă clar din raspunsul dat Patriarhului Raiacici de care ne ocupăm în capitolul următor.

b) Răspunsul dat Patriarhului Raiacici în chestiunea Mitropoliei române

In primăvara anului 1849, când focul revoluţiei ardea încă cu putere, monarhia austriacă, serios sguduită prin războiul intern, socoteşte că a venit vremea să-şi organizeze imperiul pe baze noui de largă libertate pentru naţiunile sale. Fructul acestei hotărâri este constituţia din 4 Martie 1849. Era începutul unei serii de concesiuni făcute popoarelor de către monarhie, la cari, aceasta, a fost constrânsă prin mişcările şi ideile veacului al XIX-lea.

In vreme ce această constituţie ieşea la lumină, Ep. Şaguna petrecea la Viena şi Olmütz,

[1]) Arhiva Episcopiei Aradului Nr. 132/1850.

www.dacoromanica.ro

conducând deputaţiile româneşti care au prezentat împăratului petiţiunile naţionale din 25 Februarie, 5,12, şi 25 Martie şi 15 Aprilie.[1]) Din Viena se adresează Patriarhului Raiacici, la $^{16}/_{28}$ Martie 1849, cerându-i să se enunţe categoric pentru independenţa Neamului românesc, atât bisericească cât şi politică.[2])

Patriarhul Raiacici cu data de 11 Aprilie 1849 trimite[3]) în copie această scrisoare episcopilor din Arad — Gherasim Raţ — şi din Bucovina — Eugeniu Hacman — pentru a-şi da „în meritul acesta cea mai grabnică opinie şi declăraciune".

Scrisoarea aceasta a sosit cu mare întârziere la Arad, abea pe sfârşitul lunei Octomvrie 1849 cum arată Ep. Raţ în răspunsul său. Incă în $^{2}/_{15}$ Octomvrie acelaş an Ep. Şaguna scrie lui Raţ, că Patriarhul sârbesc a împărtăşit scrisoarea sa cu toţi Episcopii şi cerea să-i comunice răspunsul său.[4]) Aşa că în 9/22 Octomvrie, Ep. Raţ putea scrie lui Şaguna că încă nu a primit scrisoarea în chestiune dela Patriarhul, deci nici părerea sa nu a putut-o da.[5]) Insfârşit cu data de 5 Noemvrie 1849 Ep. Raţ scrie răspunsul sau. Era tocmai vremea când eparhia Aradului mântuită de războiul civil, lua parte activă la demersurile naţionale.

In răspunsul său Ep. Raţ porneşte dela principiul fundamental al constituţiei împărăteşti care era *„egalitatea deplină de drepturi a tuturor naţionalităţilor din imperiul austriac"*. Această egalitate

[1]) Puşcariu : O. c. p. 102
[2]) Puşcariu : o. c. p. 103
[3]) Arhiva Episcopiei Aradului Nr. 162—849.
[4]) Arhiva Episcopiei Aradului Nr. 126—1849.
[5]) Idem Nr ad 126—1849.

www.dacoromanica.ro

nu se poate realiza până atunci până când încă mai domneşte o naţiune asupra alteia în orice privinţă.

In respectul politic, Episcopul se arată optimist faţă de viitorul poporului român, încrezându-se în „garanţia constituţiei imperiale" şi în „zeloasa lucrare a deputaţilor naţionali" trimişi la Viena. In privinţa bisericească Ep. Raţ se declară alături de cei cari reclamă restaurarea vechei mitropolii româneşti, dotată cu mitropoliţi „din sânge de român" căruia să i se supună diecezele române, precum şi acelea în cari Românii alcătuesc majoritatea.

Dacă până aci Ep. Raţ este de acord cu Ep. Hacman al Bucovinei, el se desparte de acesta atunci când e vorba să se stabilească corelaţiunea Mitropolitului românesc cu Patriarhul Sârbilor, anume: după cum se ştie, Ep. Hacman propunea ca Patriarhul sârbesc să fie recunoscut pentru ambele metropolii ca un locţiitor (Patriarh exarh) al Patriarhului Constantinopolitan, şi astfel unitatea dogmatică — spirituală a celor două mitropolii să se reprezinte în Sinoade comune [1]). Ep. Raţ se declară cu totul împotriva acestei propuneri, în care el vede o supunere, într'o altă formă, a ierarhiei române către cea sârbească.

Care ar fi scopul acestei noui supuneri? — se întreabă Ep. Raţ. Desigur numai dorinţa de a se susţine unitatea Bisericii. Dar — spune el — şi aici cuvintele sale sunt magistrale, *„unitatea Bisericii noastre nu stă întru aceea ca să avem Patriarh cu auctoritatea sa în lucrurile dogmatice despunătoriu, ci stă în coînţelegerea, convoirea şi convingerea tuturor credincioşilor laolaltă."* Acea-

[1]) Vezi Puşcariu o. c. p. 105.

www.dacoromanica.ro

stă unitate se obţine pin *Sinoade atât universale cât şi particulare" cărora şi Patriarhii sunt supuşi".* Chiar în cazul când Sârbii cu Românii ar ţinea Sinod comun, acela nu ar fi decât numai un Sinod particular, neputând obliga toată Biserica răsăriteană. Dar dacă pot ţinea împreună Sinod particular, tot astfel s'ar putea ţinea sinoade particulare deosebite, respectând datinele — tradiţia — bisericii răsăritene, fără ca prin aceasta să se strice unitatea Bisericii.

Concluzia: *„neatârnarea ierarhiei române numai atunci va fi întreagă când patriarhul Sârbilor nici într'o privinţă nu va incurge în îndreptarea ierarhiei române".*

Răspuns la acesta este câte se poate de categoric. El exprime deci din capul locului, afirmaţia lui Puşcariu pe care, repetăm: nu ştim de unde a luat-o, că Ep. Raţ visa pentru sine o Mitropolie în Arad. Mai degrabă Hacman se gândea la aceasta, ceeace s'a şi întâmplat, căci răspunsul său anticanonic ticluit, lăsa deschisă portiţa pentru pretenţiile sale de mai târziu.

Că propunerea Ep. Eugeniu Hacman venea bine Patriarhului Raiacici nici nu mai încape vorbă. Acesta de mult se visa un fel de *papă* oriental al popoarelor ortodoxe din Imperiul austriac. Felul în care acesta trata uneori pe Episcopii din Metropolia sa, lăsa să se înţeleagă că-şi arogă acest fel de stăpânire. Spre nenorocul lui, dar spre binele Bisericii, el a întâmpinat rezistenţă categorică.

Iată ce-i scria[1]) Ep. Raţ într'o scrisoarea din 9/21 Martie 1846. ca răspuns la desele plângeri ale nefericiţilor preoţi Alicoci dela Galşa, care

[1]) Arhiva Episcopiei Aradului No. 138—1846.

www.dacoromanica.ro

izgoniţi din parohie, încercau — deşi în contra hotărârilor mai înalte — de a reveni la postul lor, apelând la Patriarhul. Ep. Raţ îl roagă să facă deosebire între lucrurile ce se ţin de Apelatoriul Metropolitan şi cele ce nu-i aparţin, căci — scrie el mai departe — „vel Excellentia Vestra est Episcopus Aradiensis vel ego, si Excellentia Vestra, tunc non sum ego necessarius; si ego tunc non habet Excellentia Vestra jus semet immiscendi in Dioecesim meam cuius Gubernium mihi non Excellentiae Vestrae est concreditum".

Iar mai departe: „Scio praeterea me in Ecclesia esse Graeca *in qua non est forma regendi Monarchica sed Aristocratica.* Verum nec in Romana Ecclesia, ubi Monarchica regendi forma est, tanta sibi indulget Pontifex erga Episcopos, quanta Excellentia Vestra erga me conculcatione Canonum per hanc proceduram novam sectam Excellentia Vestra excitat, qua haec est praecipua Causa factae separationis Ecclesiae Romane a Graeca, per hoc Excellentia Vestra appropiat sibi primatum pontificium in Ecclesia Nostra, quid hoc autem est aliud nisi Unio a quo semper abhoruit Ecclesia Graeca..." Ştiindu-se lăsat în drepturile sale arhiereşti, consfinţite de tradiţia şi învăţătura Bisericii sale, episcopul Raţ este de o dârzenie neobişnuită. „Ştiu că mă aflu în Biserica greacă — spune el — a cărei formă de guvernământ este aristocratic" şi nu monarhică. Dar nici în Biserica romană a cărei formă de guvernământ este monarhică nu-şi îngădue atâtea Pontificele (papa) faţă de episccopi, câte Excelenţa Voastră faţă de mine, cu nesocotirea canoanelor, prin care procedură Excelenţa Voastră aţâţă formarea unei noi sciziuni, căci aceasta este

www.dacoromanica.ro

pricina de căpetenie a despărţirii făcute între Biserica Romană şi cea Greacă; prin aceasta Excelenţa Voastră îşi aroagă un primat pontifical în Biserica noastră, ori ce altceva este aceasta decât Unire, de care întotdeauna a fugit Biserica Greacă".

Episcopul Raţ era întru toate de părerea Ep. Şaguna în rezolvarea problemei ierarhice. Dacă din răspunsul său lipsesc provocările la canoane sau izvoare istorice, este pentrucă lucrul acesta îl făcuse Şaguna prin broşurile sale cunoscute în acest timp şi în Eparhia Aradului.

Cu toate acestea răspunsul său nu-şi pierde nimic din valoare. *El este mărturia unei convingeri sănătoase, pe deplin altoită în butucul Tradiţiei şi Canoanelor Bisericii Orientale.* O convingere exprimată într'o logică stringentă. O convingere care până la urmă a biruit toate piedicile interesate, ea fiind baza organizării Bisericilor orientale în Biserici naţionale independente, dar unite prin tradiţia dogmatică şi disciplina canonică.

c) Legăturile Ep. Gherasim Raţ cu Ep. Andrei Şaguna

Trei episcopi români existau în vremea aceasta (1849-50), în imperiul austriac: Gherasim Raţ al Aradului, Andrei Şaguna al Ardealului şi Eugeniu Hacman al Bucovinei. Eparhiile româneşti ale Vârşeţului şi Timişoarei ajunseră abia să-şi capete episcopi sârbi dar cari ştiau românește. La atâta se putură ridica.

Legăturile între cei trei episcopi români nu erau însă cele care se doreau de popor a fi, mai ales dată fiind marea de interese streine, de multe

www.dacoromanica.ro

feluri, în mijlocul cărora trăiau. Ep. Eugeniu al Bucovinei era acel care făcea o notă discordantă în această troiță de arhierei români. Cât despre ceilalți doi, între ei legăturile erau dintre cele mai strânse și cordiale.

Am arătat într'un studiu anterior începutul acestor legături,[1]) Încă în 1839 Ep. Raț aflându-se în Carloviț stăruia pe lângă Șaguna, cu asentimentul Mitropolitului Stancovici, ca să vie între români ca președinte al Consistorului orădan. Șaguna a refuzat la început așteptându-și promovarea în arhidieceza sârbească. Dumnezeu l-a rezervat însă pentru Neamul românesc, și în această situație Ep. Raț este cel dintâiu care se bucură și-i salută venirea.

Legăturile între acești doi arhierei se întețesc încă cu începutul toamnei anului 1849 când revoluția fiind înăbușită, lupta pentru emanciparea națională și bisericească a Românilor este reîncepută cu puteri noi. Șaguna se află în fruntea ei, iar privirea lui ageră îmbrățișează tot pământul locuit de Români, din imperiul austriac și poate și mai mult.

Nenorocul pentru Neamul românesc și cauza lui, a fost că abea la un an după începutul acestor strânse și rodnice legături Ep. Raț moare, lipsind astfel pe Șaguna de o colaborare prețioasă. *In răstimpul acesta de un an, colaborarea dintre cei doi arhierei este într'adevăr pilduitoare: orice inițiativă ce se naște la Sibiu este imediat urmată la Arad. Trimit sibienii deputați la Viena, trimit și arădanii, reprezentând acolo voința tare și unitară a românismului din monarhie. Se constă-*

[1]) „Episcopul Gherasim Raț și Protosincelul Andrei Șaguna". Biserica și Școala (1945) pp. 362—363.

www.dacoromanica.ro

tuesc sibienii în sobor diecesan, în vederea Sinodului Episcopilor din Viena, arădanii nu întârzie să se pregătească pentru acelaş eveniment. Are nevoie Şaguna de o metodică românească, o găseşte la Arad, unde harnicii dascăli ai preparandiei o aveau de mult.

Ne oprim aci cu înşirarea acestor legături, având intenţia de a expune în cele următoare, cronologic, şirul epistolelor schimbate între cei doi episcopi, pentru promovarea intereselor româneşti. Insemnăm doar — şi acesta este restul acestui capitol — că atitudinea Ep. Raţ faţă de cauza naţională bisericească a Românilor este îndeajuns caracterizată şi prin prisma acestor legături fericite.

www.dacoromanica.ro

Cap. III.

Demersurile Episcopului Raţ pentru sprijinirea trebii naţionale.

a) *Trimiterea deputaţilor la Viena.*

Cele dintâi demersuri pentru promovarea intereselor naţionale şi bisericeşti ale Românilor se datoresc Ep. Şaguna. Deşi „lucrul românesc" — cum se numesc de obiceiu toate aceste năzuinţe, era început încă în Februarie 1849, prin cunoscuta petiţie naţională, precum şi prin cele următoare, Românii din Eparhia Aradului — adică cei din ţara Crişurilor — nu au putut contribui cu nimic la aceste demersuri, fiind ei cuprinşi încă în mrejele revoluţiei care la Şiria, în vecinătatea Aradului, îşi trăia ultimele zile. De îndată ce împrejurările au îngăduit, Şaguna reia firul legăturilor cu prietenul şi fratele său mai bătrân dela Arad, Ep. Gherasim Raţ.

Intr'o scrisoare datată 7 Septemvrie 1849 [1]), Şaguna îi scrie că „după ce s'a nimicit anarhia cea sângeroasă şi s'a introdus ordinea cea legală", se simte îndatorat să-l înştiinţeze despre lucrările întregii naţiuni din monarhia austriacă. De aceea Ep. Raţ primeşte în copie *Petiţia naţională din 13/25 Februarie 1849* [2]), *Promemoria despre dreptul istoric pentru autonomia Bisericii române, Opinia Ep. Hacman din Bucovina* [3]), *precum şi arătarea*

[1]) Arhiva Episcopiei Aradului No. 95/1849.
[2]) La Puşcariu: o. c. p. 10.
[3]) idem p. 41.

www.dacoromanica.ro

deputaţilor români din Viena către Ministrul cultelor pentru îndeplinirea eparhiei văduve din Vârşeţ [1].

Acestea erau în linii mari lucrările reprezentanţilor români pentru promovarea intereselor naţionale, până când Românii crişeni intră şi ei în acţiune. In răspunsul său din 10 Septemvrie [2], acelaş an, Ep. Raţ exprimă mulţumiri lui Şaguna din partea clerului şi poporului român arădan pentru zelul arătat şi roagă pe Dumnezeu să învrednicească lucrarea de „fruct mângăietor naţiunei române". Apoi arată greutăţile care l-au împiedecat până atunci să ia parte mai activă la lucrările naţionale, şi promite tot sprijinul, la care îl îndatorează „poziţia" sa şi „sângele român" care îi bate în vine.

După aceste luări de contact generale, Ep. Şaguna nu întârzie să treacă la fapte şi propuneri concrete. Nu era timp de pierdut. Orice întârziere putea fi fatală cauzei naţionale, care îşi aştepta deslegarea în şirul cauzelor celorlalte naţiuni. De aceea cu data de 16 Septemvrie [3] la câteva zile, Şaguna, într'o scrisoare autografă, cere Ep. Raţ să aleagă fără întârziere trei sau patru bărbaţi harnici, pe cari să-i trimită cu plenipotenţă la Viena. Aceştia vor avea să se alăture lui *D. Dobran şi Mocioni*, „căci dela dânşii vor înţelege toate".

Se pare că Ep. Gherasim Raţ nu a întârziat a da ascultare acestui sfat. In scrisoarea răspuns din 23 Septemvrie, el arată că a făcut pregătirile necesare pentru trimiterea deputaţilor. Incă înainte de hotărârea sa, scrie Episcopul, comunitatea

[1]) Puşcariu: o. c. p. 24.
[2]) Arhiva Episcopiei Aradului Nr, ad. 95/1849.
[3]) Arhiva Episcopiei Aradului Nr. 106/1849.

www.dacoromanica.ro

Bisericii Catedrale române din Arad, despre care ştim lucruri frumoase şi din anii premergători revoluţiei [1]), se silea să sprijinească tendinţele confraţilor din Transilvania, Banat şi Bucovina. Propriu zis această Comunitate a dus greul luptei şi după ce ep. Raţ din cauza boalei a ieşit din arenă.

Deputaţii naţionali erau avocaţii: *Vichentie Babeş* — figură proeminentă în istoria Românilor crişeni —, *Grigorie Popovici*, şi *secretarul cameral din Buda, Teodor Serbu.* Acesta din urmă şi iscăleşte petiţia din 12/24 Oct. 1849, pentru separaţia ierarhică şi ţinerea unui sinod român general, iar tustrei semnează petiţia Românilor arădani din 15 Noemvrie, în care cereau şi ei resolvarea petiţiei naţionale din 25 Februarie 1849.

Trimiterea deputaţilor naţionali ep. Raţ o însoţeşte cu o declaraţie [2]) publică a sa, în care se alătură întru toate fraţilor săi din Monarhie, zicând între altele: „oftările şi dorinţele aşternute sunt şi simţământul nostru cel din adâncul sufletului, şi încât ne-au putut veni la cunoştinţă, şi al clerului Arhipăstoriei noastre încredinţat. Tot în ziua în care dădea această declaraţie publică, ep. Raţ mai îndreaptă şi o circulară [3]) către protopopii din eparhie, şi mai ales către comunitatea Bisericii catedrale din Arad, chemându-i pe toţi să sprijinească această cauză prin ajutor în bani şi prin recomandarea ei către cei zeloşi din popor. Pentru cei din cler cărora li s'ar părea această păşire ca o insurecţie împotriva ierarhiei sârbeşti, episcopul află de bine să se pro-

[1]) A se vedea studiul nostru: *Limba liturgică română în Catedrala din Arad*, în „Biserica şi Şcoala" an. LXVIII(1944) pp. 330—332.

[2]) Arhiva Episcopiei Aradului, Nr. ad 104/1849.

[3]) Arhiva Episcopiei Aradului, Nr. ad 104/1849.

www.dacoromanica.ro

voace la proclamaţia Patriarhului Raiacici din 1848, către Români, şi la o scrisoare a aceluiaşi către dânsul, în care se arăta sprijinitor al revendicărilor româneşti. Fără dreptate însă, deoarece Raiacici, deşi în 1848 semnase Proclamaţia amintită, s'a arătat mai pe urmă duşman neîmpăcat al emancipării naţionale şi bisericeşti a Românilor, şi nici nu s'a înfăptuit această emancipare atâta vreme cât a trăit el.

In sfârşit scrisoarea cu care ep. Raţ face cunoscute toate aceste episcopului Şaguna, se încheie cu amare constatări la adresa unor Români arădani cari „de încurgerea străinismului molipsiţi şi degradaţi", nici nu cutează a lucra pentru promovarea intereselor naţionale, ştiind prea bine că a face aceasta însemna, ca întotdeauna, a se expune goanei şi urgisirii străinismului [1]).

Prin scrisoarea sa din 2/15 Oct., Şaguna se arată satisfăcut de măsurile luate de episcopul Raţ. El scrie: „eu nu mai am nici o îndoială despre săvârşitul cel bun şi mângâietor al cauzei noastre naţionale de vreme ce am fost norocos a vedea din mult preţuita scrisoare a P. S. Tale... măsurile ce ai luat spre înaintarea trebilor naţionale". Pentru a se putea învrednici şi Românii de binefacerile regimului constituţional Şaguna propune: „să luăm o tactică prin care să arătăm popoarelor compatriotice vrednicia şi dreptul naţiunei noastre care i se cuvine". Scriind acestea Şaguna se gândea desigur şi la propaganda în scris, de aceea trimite şi două exemplare din *Promemoria*, iar mai târziu chiar 150 exemplare spre a fi vândute în eparhia Aradului. In felul acesta se realiza unitatea de idei şi de vederi

[1]) Arhiva Episcopiei Aradului, Nr. 126/1849.

www.dacoromanica.ro

între Români, ale cărei roade se vor vedea mai târziu.

Intre acestea, Ep. Gherasim având probabil o nouă criză în boala care i-a chinuit ultimele zile, cu data 9 Oct., încredinţează întregul dosar[1]) al „trebii naţionale", Comunităţii Bisericii din Arad, „spre mai departe povăţuire". Acest lucru îl face cunoscut şi lui Şaguna în scrisoarea de aceeaşi dată, arătând că deputaţii arădani au plecat la Viena dar întâmpină greutăţi din partea Comisarului guvernial Ioan Atzél, care a oprit adunarea de bani pe seama delegaţilor.

Intr'adevăr Atzél încă în 12 Oct., stil nou (adică în Sept.) scrisese[2]) episcopiei Aradului, întrebând dacă episcopul are cunoştinţă despre strângerile de bani ce se fac pe sate de către preoţi şi învăţători. In urma acestei provocări Ep. Raţ răspunde[3]) printr'o lungă scrisoare, făcând un resumat al demersurilor naţionale făcute în eparhia Aradului. El arată aci, că Românii arădani au fost întrecuţi în această privinţă, de ceialalţi fraţi ai lor, iar ei s'au alăturat acţiunii lor în urma provocării ep. Transilvaniei, şi au trimis deputaţi la Viena. Pentru acoperirea cheltuelilor acestor deputaţi se fac colectele benevole de pe sate. Mai arată în concluzie, că demersurile româneşti s'au făcut „pe calea cea mai legiuită şi fără cât mai puţină pagubă sau primejdie".

Nu am dat de alte urmări ale acestei dispute. Probabil, că adunările de bani au urmat, căci delegaţii arădanilor au rămas încă în Viena.

---

[1]) Arhiva Episcopiei Aradului, Nr. ad. 126/1849.

[2]) Idem Nr. 122/1849.

[3]) Idem ad Nr. 122/1849.

www.dacoromanica.ro

b) *Gazeta românească.*

In faţa insuccesului şi neascultării cu care erau tratate petiţiile româneşti la „locurile prea înalte" — mintea neastâmpărată a lui Şaguna iscodeşte noi mijloace de luptă. Aşa scrie el ep. Raţ în 26 Nov. 1849: „deşi sânt trist şi mâhnit în adâncul inimii mele, văzând că cauza noastră naţională... nu se ia în considerare... încă n'am desnădăjduit şi prin cugetare şi judecata mea ziua şi în miezul nopţii, am devenit la o părere şi convingere despre înaintarea binelui naţional de obşte". Această părere era în legătură cu scoaterea unei gazete naţionale româneşti la Arad sau Timişoara, prin care s'ar promova îndecsebi interesele poporului român. In scrisoarea sa Şaguna îşi exprimă părerile mai deaproape despre felul cum plănuieşte această gazetă: anume „să fie abătută cu totul de pe câmpul polemic, să opereze mai mult şi numai pe câmpul istoric, să nu fie prea scumpă şi să nu paralizeze nici într'un chip pe „Bucovina" sau pe „Gazeta de Transilvania", să aibă lângă sine o foaie care să se ocupe cu lucrurile economice". Tot la Arad afla Şaguna şi pe bărbaţii cărora li s'ar putea încredinţa redacţia, profesorii D. Constantini sau A Gavra. Mai adaugă că despre acest gând a încunoştinţat şi pe Andrei Mocioni. Intr'adevăr cu data de 6 Decemvrie 1849 Ep. Raţ primeşte şi dela Mocioni o scrisoare în acelaş obiect. Pe lângă lauda iniţiativei Şaguniene, după ce arată cât de trebuincioasă şi folositoare ar fi o astfel de gazetă, Mocioni insistă asupra locului „eşirii gazetei acesteia", pe care el îl crede a fi Aradul. Motivarea: „*una că poziţia sa îl iartă a fi în comunicaţie aproape cu Banatul Timişoarei, cu Ardealul şi cu părţile*

www.dacoromanica.ro

din sus ale Ungariei, alta *iară că bărbaţii recomandaţi... cu greu s'ar putea hotărî a părăsi oraşul acesta, locul lor de locuinţă*".

Este limpede deci că pentru Mocioni ca şi pentru toată românimea din monarhia austriacă, pe vremea aceia, Aradul era un oraş românesc de vază, un oraş de frumoase tradiţii culturale care s'au urmat apoi în tot cursul veacului trecut.

La aceste propuneri şi îndemnuri Ep. Raţ răspunde [1]) că a împărtăşit această ideie cu fruntea românimei din Arad, pentru a-şi da părerea şi până atunci până când chestiunea se va pune în şedinţa consitorială; făgăduieşte că despre toate cele ce vor urma îl va înştiinţa.

Nu ştim ce s'a ales mai departe de această propunere. Fapt e că în şedinţele consistoriale din toamna anului 1849, a le căror protocoale au rămas, nu s'a pertractat această chestiune. E probabil că ea s'a îngropat odată cu moartea Ep. Raţ. şi cu instaurarea regimului absolutist din 1850—60. Ea va reînvia mai târziu în publicaţiile studenţilor teologi arădani şi mai târziu, în „Biserica şi Şcoala" devenită foaia oficială a eparhiei Aradului.

c) *Peripeţiile convocării Sinodului din Iulie 1850.*

Sinoadele eparhiale din anul 1850, dela Sibiu şi Arad, au fost provocate de hotărârea Patriarhului Raiacici de a ţine un Sinod alcătuit din Episcopii Bisericii Ortodoxe din Monarhia Austriacă, în Viena, pentru consultare în trebile bisericeşti.

Din scrisoarea lui Şaguna din 8 Ianuarie 1850 [2]) către Ep. Raţ, aflăm că Ministrul Cultelor,

[1]) Arhiva Episcopiei Aradului Nr. 188/1849 (ziornă fără dată).
[2]) Arhiva Episcopiei Aradului, Nr. 19/1850.

www.dacoromanica.ro

la propunerea Patriarhului Raiacici ar fi rânduit acest Sinod Episcopesc spre a se ţinea „în întâia Duminecă a lunei lui Aprilie, după calendarul nou". Şaguna nu află potrivit termenul Sinodului deoarece, deşi este Dumineca primă după Paşti la nemţi (catolici), după calendarul vechi, în uz la ortodoxi, este a treia Duminică în postul mare. Arătându-şi această părere despre data ţinerii proectatului Sinod, Şaguna arată că a intervenit pentru schimbarea acestei date cerând să se amâne pe Dumineca a doua după Paştile ortodoxilor.

Răspunzând la această scrisoare, în 17 ale aceleaşi lune, Ep. Raţ se arată şi el de părerea lui Şaguna, afirmând categoric: „termenul Sinodului nu e bine nimerit". Mai adaugă o motivare deosebit de preţioasă:

„Eu aş fi dorit ca să se fi împlinit mai întâiu fierbintea dorinţă a naţiunii noastre, ca ierarhia română să se despartă de cea sârbească şi numai după aceasta să se fi rânduit atare Sinod şi dechilin, (deosebit) pentru ambele ierarhii".

Ep. Raţ este consecvent pe linia de conduită fixată în răspunsul dat Patriarhului Raiacici, care în acelaş timp era linia tradiţională şi canonică a bisericii orientale, adică organizarea bisericească să urmeze celei politice-naţionale.

Tot în vremea când între cei doi Episcopi români se vântura chestia acestui Sinod, voivodina sârbească intervine cu o „recercare", în care cere slujire de parastas pentru Voivodul sârbesc Ştefan Suplicaţ, căzut în războiul civil. Era un mijloc — în aparenţă nevinovat — prin care administraţia sârbească a voivodinei voia să se înstăpânească în eparhiile române. Ambii

www.dacoromanica.ro

Episcopi au rezolvat această recercare răspunzând, că în rugăciunile pentru ceilalţi ostaşi jertfiţi pentru împărat, au socotit şi pe răposatul voivod.

E de însemnat şi pilduitor faptul cum cei doi Episcopi români se consultă până şi în chestiunile de amănunt, apărând întru toate şi înaintea tuturor ca o singură voinţă.

Tot în această ordine de idei amintim şi o scrisoare a lui Şaguna din 31 Ianuarie 1850[1]) în care cere Ep. Raţ să-i trimită *două exemplare din metodica română prescrisă institutului preparandial din Arad.* La sfârşitul acestei scrisori, într'un post-scriptum autograf, Şaguna îşi arată intenţia de a ţine „peste câteva săptămâni un sobor eparhial stătător din preoţi şi mireni, pentru consultare asupra lipselor şi trebuinţelor bisericii şi şcoalelor româneşti". Aceasta o scria în 31 Ianuarie, pentruca în 4 Februarie să revină într'o altă scrisoare[2]) cu informaţii noi în cauză pentru bătrânul şi bolnavul Episcop dela Arad, la care se vede treaba, deşi era mai aproape de capitala imperiului, informaţiile parveneau mai greu, poate că şi pentru motivul că fiindu i distrusă reşedinţa din Arad, locuia la fiul său, protopopul Terentie din Cuvin.

Scrisoarea aceasta repetă înştiinţarea cunoscută despre intenţia Patriarhului sârbesc de a ţine sobor episcopesc în Viena. In vederea acestui sobor Şaguna a cerut şi dobândit învoire dela guvernul ardelean spre a putea ţinea sinodul eparhial pe ziua de 12/24 Martie. Această înştiinţare

[1]) Arhiva Episcopiei Aradului, No. 39/1850.

[2]) Arhiva Episcopiei Aradului Nr. 40/1850.

www.dacoromanica.ro

i-o trimite Şaguna pentru a fi urmată după împrejurări, şi de cei dela Arad.

Episcopul Raţ s'a gândit serios să dea urmare acestei învitări dar a aşteptat să vadă cum va decurge sinodul sibian. Dintr'o scrisoare din 16 Aprilie 1850 a comandantului districtului militar Oradea către Ep. Raţ aflăm că acesta a lansat încă în 23 Martie o circulară prin care chema persoane clericale şi civile la un sinod pe ziua de *11/23 Aprilie*. Noi n'am dat peste vre-o urmă despre acest demers al Episcopului Raţ. Dar e neîndoios lucru că a făcut-o în urma înţelegerii cu Ep. Şaguna şi după pilda acestuia. Circulara lipseşte şi din protocolul circularelor parohiei Arad. E probabil că va fi fost adresată personal protopopilor. Că Ep. Raţ s'a gândit în chip serios să ţină Sinod eparhial după pilda celui sibian din Martie, stă mărturie acţiunea ce a trezit o imediat şi anume din peana a două instrumente ale politicei de stat: Comandantul districtului militar Oradea, *von Braunhofer* şi comisarul guvernial al Judeţului Arad, *Ioan Atzél.* [1])

Comandatul militar începe prin a arăta că pe cale oficioasă i-a ajuns la cunoştinţă circulara Ep. Raţ din 23 Martie, prin care chema mădulari civili şi clerici, la un Sinod pe 11/23 Aprilie pentru consfătuire asupra trebilor bisericeşti şi şcolare şi că prin aceiaş circulară asigură că pentru obţinerea învoirii Prea Inalte, a făcut paşii trebuincioşi la Excelenţa sa Ces. Reg. Comisar pentru afacerile civile ale Ungariei, Baronul *von Geringer.*

„Dar trebue să spun pe faţă prea Sfinţiei Tale — scrie acesta mai departe — că mă mir

[1]) Arhiva Episcopiei Aradului No. 107/1850.

www.dacoromanica.ro

foarte mult faptul cum aţi putut convoca Sinodul înainte dece aţi fi obţinut autorizaţia, deoarece cererea pentru învoirea unui Sinod cuprinde posibilitatea unui răspuns negativ şi în acest caz cererea unei noi permisiuni, cu atât mai mult cu cât e cu neputinţă să nu vă fie cunoscută proclamaţia publică prin care orice întrunire fără îngăduinţa mai înaltă, în împrejurările de asediu existente, sunt oprite".

Episcopul ca un supus al Majestăţii Sale, nu poate nesocoti măsurile ce se iau în interesul ordinei şi siguranţei publice fără a-şi atrage cea mai grea pedeapsă. Comandantul nu uită apoi să-i atragă atenţia Episcopului, că Clerul trebue să se facă pildă poporului de îndeplinirea ordinelor mai înalte şi încheie atrăgând atenţia că pentru neîndeplinirea ordinelor Episcopul îşi poate atrage pedepse grave: Sinodul proectat pe 11/23 neputându-se ţine sunt într'adevăr de compătimit membrii chemaţi căci această călătorie au făcut-o din buzunarul propriu fără nici o despăgubire şi fără nici un rost. [1])

O scrisoare asemănătoare primeşte Ep. Raţ şi din partea comisarului guvernial al Judeţului Arad, Ioan Atzél. Şi acesta îi cere ca, întru cât pentru ţinerea acestui Sinod nu ar avea îngăduinţă, dela locul mai înalt, ţinerea să o oprească, iar pe cei chemaţi să-i încunoştinţeze despre aceasta. Dacă cumva ar primi dorita îngăduinţă să-l anunţe şi pe dânsul. [2])

Amândurora le răspunde Ep. Raţ cam acelaş lucru, arătând demersurile făcute pentru conchemarea Sinodului. După ce — spune el — prin

[1]) Arhiva Episcopiei Aradului Nr. 103/1850.
[2]) Arhiva Episcopiei Aradului Nr. 110/1850 şi ad 103/1850

www.dacoromanica.ro

scrisoarea Patriarhului sârbesc din 11 Aprilie 1849 am fost provocat a-mi da părerea față de independența ierarhiei române, după ce prin scrisoarea din 18 Noemvrie și 21 Decemvrie 1849 am fost învitat la un Sinod episcopesc în Viena pentru ziua de 18 Mai a. c. am aflat de cuviință să adun un sinod după modelul celui ținut de Episcopul ardelean Andrei Șaguna, pentru a ne consfătui și a afla părerea clerului și poporului în numele căruia sunt chemat să vorbesc la Sinodul episcopesc.

Deoarece bine știam că fără o învoire prea înaltă o astfel de adunare nu se poate ținea, am scris în ziua de 4 Aprilie Excelenței Sale Baron Von Geringer cu cererea că până în 11—23 Aprilie să-mi dea răspunsul; am atins în scrisoarea mea și aceea că din cauza postului și sărbătorilor Paștelui și pentru scurtimea timpului să-mi îngădue și până la termenul fixat să trimit convocările. Răspunsul său din 9 Aprilie m'a pus în stare de nădejde, arătându-mi că cererea mea, neputând fi îndeplinită de dânsul din cauza stării de asediu, a fost înaintată Inaltului Ministeriu, iar despre rezultat voiu fi înștiințat. Astfel trăesc mereu cu speranță.

„Se va vedea din acestea — conclude Episcopul — că nici nu m'am gândit măcar să întreprind ceva împotriva rânduelilor împărătești, căci sunt gata a muri chiar pentru legile împăratului, de aceea am scris pentru învoire care dacă nu va sosi pe termenul fixat, nu voiu ținea nici un Sinod. Cu această intenție am plecat în 21 a lunei acesteia din Cuvin la Arad, că dacă nu va sosi învoirea să se publice amânarea Sinodului".

Aceasta este în scurt și într'o traducere li-

www.dacoromanica.ro

beră răspunsul Ep. Raţ. Intr'un post scriptum al acestui răspuns adaugă, că sosind autorizaţia sub data de azi (scl. 22 Aprilie 1850) o anexează şi pe aceasta.

Iată deci care erau împrejurările şi oamenii cu care avea de lucru Episcopul Raţ la Arad. In vreme ce Şaguna la Sibiu ţinuse demult Sinodul eparhial, aceluiaş Sinod la Arad i se puneau beţe în roate din partea oficialităţii, iar îngăduinţa — pentru care se făcea atâta caz soseşte în *preziua* termenului fixat pentru Sinod. Cu două zile înainte adică în 20 Aprilie, comisarul Atzél mai scrie o scrisoare [1]) plină de aceleaşi ameninţări în care provoacă formal pe Episcop să emită îndată o circulară prin care să anunţe oprirea Sinodului ca „cel puţin chemaţii ce locuiesc mai aproape să nu se adune", deoarece comandantul cetăţii a făcut cunoscut că nu se poate tolera nici întrunirea a lor trei persoane laolaltă, iar pentru o eventuală întrunire fie în Arad, fie în Cuvin, numai Episcopul va fi tras la răspundere.

Cum am văzut mai sus îngăduinţa Prea Inaltă, deşi tardivă, a sosit. Aceasta ţine să o comunice [2]) Episcopului şi comisarul guvernial Ioan Atzél, pe lângă faptul că dânsul a fost delegat în calitate de comisar al guvernului la acest Sinod. In această situaţie dânsul cere să i se comunice *noua dată la care vrea să i se ţină Sinodul, numele acelor persoane civile şi clericale cari urmează a fi invitate*, iar în rândul al treilea ca *vestirea Sinodului şi convocarea membrilor să le amâne până când şi dânsul îşi va da încuviinţarea asupra lor*. In mod deosebit îi atrage atenţia să nu invite decât

[1]) Arhiva Episcopiei Aradului No. 106/1850.
[2]) Arhiva Episcopiei Aradului Nr. 111/1850.

www.dacoromanica.ro

persoane asupra cărora, în ce privește purtarea și gândirea politică, nu s'ar putea face nici o excepție.

După cum se vede din tonul acestei scrisori chestiunea Sinodului diecezan dela Arad intrase pe mâini bune prin denumirea lui Atzél de comisar. Dacă până atunci întârzierea unei aprobări se datora „forurilor mai înalte", de acum înainte aceeaș acțiune atât de umilitoare și producătoare de desnădejde pentru Români, vine prin mijlocirea comisarului Atzél. Căci deși Ep. Raț în răspunsul [1]) său din 24 Aprilie, fixase data Sinodului pe data de 26 Aprilie, calendar vechiu — sau 8 Mai după cel nou, Sinodul n'a ajuns să se țină, după cum vom vedea — decât în 23 Iulie st. v. 4 August st. nou. Cauza? Atitudinea lipsită de orice înțelegere a comisarului Atzél, care se amestecă și în cele mai mici amănunte de organizare a Sinodului și convocare a membrilor.

Episcopul Raț în răspunsul său amintit, propune a fi chemați la Sinod pe lângă cei 14 protopopi ai eparhiei sale și un număr de 20 membri din „Preoțimea mai inteligentă, iar dintre secolari (mireni) pe jumătate din numărul clericilor, adică 17. In acest chip — închee episcopul — numărul chemaților la Sinodul diecezei acesteia ar apropia numărul chemaților la Sinodul diecezei Transilvane, după a cărui formă, în înțelesul mai înaltei ordinăciuni, și Sinodul are a se compune".

In 27 Aprilie Atzél își comunică [2]) observările, arătând că față de termenul fixat pentru Sinod nu are nici o obiecție de făcut. In ce pri-

[1]) Arhiva Episcopiei Aradului, Nr. ad. 111/1850.
[2]) Arhiva Episcopiei Aradului 121/1850.

www.dacoromanica.ro

veşte membrii chemaţi arată că dintre clerici numai protopopii (Erzpriester) pot fi chemaţi, astfel că ceilalţi preoţi cari nu sunt protopopi să fie scoşi din tabloul chemaţilor. Dacă prin această omitere numărul membrilor s'ar împuţina, recomandă a se învita dintre civili pe *Dumitru Micloşi*, *Dumitru Haica* şi *Pavel Petrila*. Deasemenea crede că ar trebui învitat şi directorul şcolar *Dumitru Constantin*, dacă cumva Episcopul n'are vre-o excepţiune de făcut împotriva lui. Insfârşit, pofteşte să se corecteze tabloul chemaţilor în lumina celor de mai sus şi astfel să i se trimită şi lui.

Cu data de 17/29 Aprilie Episcopul a şi răspuns acestei noi provocări. Noi am dat numai peste o ciornă, rău păstrată şi aproape necetibilă din care am putut afla că Episcopul a protestat împotriva respingerii vicarilor protopopeşti şi a asesorilor consistoriali cari din timpuri vechi iau parte la şedinţele consistoriale.

Dacă s'ar chema numai protopopii ar fi cu neputinţă să se ţină Sinod deoarece sunt numai 12 şi aceştia bătrâni şi unii neputincioşi. Episcopul mai anexează un tablou în care se află numele a 36 membri din cler şi 18 dintre mireni, propuşi de dânsul spre a fi chemaţi.

A doua zi Atzél răspunde [1]), persistând că numai protopopii pot fi chemaţi dintre clerici la Sinod, dar de data aceasta înţelege aci atât pe protopopii deplini (Föesperes), cât şi pe vicari (Alesperes).

Anexează şi el o listă a Sinodalilor admişi de dânsul, în care figurează numai 22 clerici, protopopi şi vicari, dar — curios! — şi câţiva preoţi simpli scrişi cu creion în dosul listei, cum

[1]) Arhiva Episcopiei Aradului No. 126/1850.

www.dacoromanica.ro

sunt preoţii Chirilescu Petru, Munteanu Ioan, Popescu Gheorghe şi Popovici Simeon. Dintre mireni admite 12.

Faţă de acest refuz încăpăţânat Ep. Raţ găseşte că numai are ce aştepta dela comisarul Atzél. Deaceea sistează corespondenţa cu el şi se adresează [1]) direct Ministerului de Interne, cu data 24 Aprilie/6 Mai, arătând greutăţile (Schwierigkeiten) pe cari i le face Atzél la acătuirea Sinodului. Era chiar cu 2 zile înainte de noua dată fixată pentru ţinerea Sinodului: 26 Aprilie (8 Mai), dar se vede Ep. Raţ preferă să amâne din nou Sinodul decât să-l ţină cu un număr restrâns de membri impuşi de comisarul Atzél. Mai trebue adăugat şi faptul că el aştepta mult sprijin dela preoţimea „mai inteligentă", tânără, produsă de şcoalele dela Arad, care aducea un suflu nou de idealism şi conştiinţă naţională faţă de protopopii îmbătrâniţi într'o mentalitate servilă şi mai puţină însufleţită de marele idealuri cari mijeau şi la orizontul vieţii româneşti.

Iată pe scurt cuprinsul memoriului către ministru: Cu bucurie am salutat decretul Inaltului Ministeriu din 8 Martie prin care, în urmarea cererii mele din 4 Aprilie a. c. No. 81 la Excelenţa Sa Baron Von Geringer, mi s'a dat învoire a ţinea un Sinod diecezan, pregătitor la Sinodul Episcopilor din 18 Maiu 1850.

In sensul Inaltei învoiri am fixat termen pentru ţinerea Sinodului ziua de 8 Maiu şi deasemenea conform instrucţiei, am comunicat lista indivizilor clerici şi mireni ce urmează a fi chemaţi cu numitul de comisar sinodal, Ioan Atzél; dar acesta prin scrisorile sale din 27 şi 30 Apri-

[1]) Arhiva Episcopiei Aradului No. 125/1850.

www.dacoromanica.ro

lie impune astfel de greutăţi cari fac fără rost ţinerea sinodului şi autoritatea mea episcopală o dispreţueşte. Intre aceste greutăţi este şi cuvântul condiţional *Erzpriester* pe care-l cuprinde între condiţiile ţinerii Sinodului. Dânsul aplică acest cuvânt numai la protopopi de cari în eparhia mea sunt numai 12 şi 2 vicari. In felul acesta, după ce mulţi preoţi culţi — între cari şi profesorii de teologie cari nu sunt protopopi, dar dela care aştept multă uşurare, vor rămânea afară — scopul sinodului nu va putea fi atins.

Dealtă parte dacă o dieceză poate fi reprezentată numai printr'un număr proporţional de membri, cred că nu e greşit a socoti cuvântul *Erzpriester*, mai mult ca un nume de onoare pentru preoţie în general, care constă din diacon, preot şi episcop şi deci cuvântul acesta se aplică nu numai protopopilor cum înţelege Dl. comisar sinodal şi deasemenea asesorilor consistoriali, protodiaconilor, sincelilor şi arhimandriţilor. Iar dacă eu am numai 12 protopopi bătrâni, dintre cari puţini sunt teologi absolvenţi şi câţiva civili, pot ţinea mai degrabă o *conferinţă* decât *un sinod adevărat.*

Cu totul altele sunt împrejurările în Transilvania unde se află *peste 40 protopopi absolvenţi de teologie* şi unde au luat parte şi *profesorii de teologie* care nu sunt protopopi ci preoţi învăţaţi.

O altă greutate ce o face Dl. comisar sinodal este depăşirea instrucţiunilor primite, prin care fără privire la lista sinodalilor făcută de mine, în care consemnasem preoţi de toate stările, admite numai pe protopopi, iar în locul celor şterşi recomandă a se chema dintre civili, prin care *se amestecă în drepturile mele de a alege per-*

www.dacoromanica.ro

soane. Cred că o face numai dintr'o răutate, prin care pre mine mă face răspunzător față de biserica mea.

Episcopul cere dela „bunătatea Inaltului Minister" ca să fie îngăduiți a lua parte și ceilalți clerici vrednici cari împreună cu protopopii să fie 35, iar numărul civililor să fie sporiți la 25.

Insfârșit, întru cât limba de pertractări va fi cea română, iar comisarul Atzél nu o prea cunoaște, cere *să li se dea un comisar care cunoaște bine limba română.*

Aceste erau plângerile Ep. Raț față de încălcările drepturilor sale de către comisarul guvernului. Firește, că dacă Atzél soocotea că și-a găsit omul pe care să-l poată mulțumi cu un sinod oarecare, și-a greșit socotelile. Episcopul Raț deși bătrân și bolnav, cunoștea totuși bine oamenii și noile împrejurări de viață ce se deschideau și pentru poporul român. Trebuia deci un sinod alcătuit din bărbați cât mai bine aleși, un sinod care să prezinte în scurt toate doleanțele poporului român, deși sfera lui era mărginită la problemele bisericești și școlare. E prea adevărat însă că cei ce făceau această îngrădire nu știau că poporul român via pe atunci doar prin Biserica și Școala lui și — neavând o independență politică — avea o viață independentă în Biserică și în Școala ei confesională, pe care și-o va desăvârși în anii următori. Așa că întărirea și emanciparea vieții bisericești și școlare a Neamului, erau de fapt înainte mergătoarele independenței politice.

Prea bine se poate observa acest lucru din hotărârile măestrit ticluite ale Sinodului arădan.

La aproape două luni după memoriul Epis-

www.dacoromanica.ro

copului Raţ către Minister, răspunsul acestuia soseşte cu data de 26 Iunie.

Prin el se îngădue chemarea şi altor membrii afară de protopopi şi anume dintre preoţii asesori consistoriali şi profesorii de teologie. Comunicând acest răspuns şi comisarului Atzél acesta îl ia la cuăoştinţă, [1]) împreună cu noul termen fixat pentru ţinerea sinodului: 23 Iulie – 4 August 1850. In scrisoarea prin care ia la cunoştinţă aceste lucruri. Atzél nu uită să mai amintească odată că sub durata sinodului nu se vor lua în pertractare decât problemele bisericeşti şi şcolare.

In urmarea acestei scrisori Episcopul trimite convocările oficiale la Sinod, purtând data 15 Iulie st. v. 1850. De data aceasta, deşi cu destulă întârziere sinodul s'a ţinut. *Este primul Sinod eparhial în Arad convocat şi ţinut din iniţiativă românească liberă, având la bază principiile democratice ale constituţionalismului Şagunian de mai târziu.*

In cele ce urmează vom trece în revistă, pe scurt hotărîrile acestui sinod.

[1]) Arhiva Episcopiei Aradului No. 181/1850.

www.dacoromanica.ro

Cap. IV.

Sinodul eparhial din 23 Iulie 1850.

a) Participanţii.

După multele şi îndelungatele peripeţii descrise, primul sinod eparhial adunat din iniţiativă liberă românească, s'a deschis în Arad, în biserica catedrală, în ziua de 23 Iulie stil vechiu, 1850.

Numărul participanţilor este destul de redus, dacă vom avea în vedere numărul celor propuşi de episcop. Ei sunt următorii: *Gherasim Raţ*, episcopul eparhial, ca preşedinte, *Ioan Atzél* comisar regesc pentru sinod; apoi protopopii: *Atanasie Boţco*, protopop al Orăzii şi preşedinte al Consistorului de acolo. Acesta ca protopop nu s'a remarcat prin vreo activitate deosebită. A avut însă un proces cu mare răsunet, purtat în faţa Consistorului din Arad, în care era acuzat de mai multe păcate. N'am cercetat mai de aproape actele acestui proces. Ştim însă că oamenii regimului revoluţionar din 1848—49, au făcut să fie suspendat din oficiu, dar stăpânirea austriacă revenită, l-a repus în post. Al doilea protopop care subscrie actele sinodului este *Georgiu Dan*, al Chişineului; după el subscriu *Teodor Popoviciu*, al Şiriei şi *Arseniu Adamovici*, al Beiuşului. Aceşti trei erau cei mai bătrâni protopopi din eparhie. După ei subscriu cele două rudenii ale episcopului: *Ioan Raţ*, protopopul Aradului, nepot şi *Terenţiu Raţ*, protopop al Inăului, fiul

www.dacoromanica.ro

episcopului. Ambii protopopi erau oameni de o cultură frumoasă, teologică şi filosofică, după moda vremii. Terenţiu de pildă, era de abia un tânăr de 26 de ani în vremea aceea. In catalogul hirotoniţilor pe anul 1847 aflăm despre el următoarele date: *„vârsta, 23 ani, născut în Arad, vorbeşte limbile: română, maghiară, germană, sârbă şi latină. A absolvat Academia de drepturi în Oradea şi Teologia în Arad. Hirotonit la 25 Decemvrie"*. Această menţiune despre cultura tânărului protopop, nu prea rară în vremea aceea, îi face cinste, şi nici astăzi, după un veac de desvoltare, nu prea mulţi teologi s'ar putea lăuda cu ceva mai mult.

Ioan Raţ, protopopul Aradului, era mâna dreaptă a episcopului mereu bolnăvicios, în administrarea eparhiei. El figurează în cele mai multe din comisiile de anchetă disciplinară sau de alta natură.

Protopopii *Gavril Neteu*, al Luncii (jud. Bihor), *Petru Moldovan* al Hălmajului, *Simeon Bica* al Beliului; apoi asesorii *George Ţapoş*, *Iosif Beleş*, *Teodor Bucatoş*, *Ioan Muntean*, *Miron Nicodim*, *Georgie Vasilievici*, completează rândul clericilor în număr total de 17 persoane. Tot aci semnează şi profesorul de teologie *Ghenadie Popescu*, o figură însemnată a clerului românesc din vremea aceea. Aceştia din urmă, asesori consistoriali erau recrutaţi dintre preoţii mai tineri, dar cu pregătiri frumoase în ştiinţele dreptului, filosofiei şi teologiei. La ei face aluzie episcopul Raţ când scrie Ministrului de Interne, în 24 Aprilie — 6 Mai 1850, că ar vrea să convoace, pe lângă protopopi, şi „din preoţimea mai cultă, dela care — zice el — aştept multă uşurare". Amintim pe unul

www.dacoromanica.ro

dintre ei, *Georgiu Vasilievici*, paroh în Giula, despre care cetim în catalogul hirotoniţilor pe 1847, că avea *„vârsta: 26 ani, născut în Micălaca, ştie limbile: maghiară, latină, română, germană, sârbă. A terminat Academia de drepturi în Oradea şi teologia în Arad"* [1]).

Dintre mireni au participat: *Ioan Arcoşi* „senator oraşului Arad"; *Georgie Caba*, „Alimentariu Comisariu"; *Paul Petrila*, „advocat"; *Atanasie Şandor*, „M.(edicinae) Dr., Profesor la preparandia română"; *Dimitrie Haica*, „advocat"; *Georgiu Popa*, „jude cerculariu în comitatul Aradului"; *Mihail Cociuba*, „Ord. Fiscariu al Comit. Arad"; *Grigoriu Popoviciu*, „advocat".

Au fost aleşi doi secretari: unul din partea clerului, *Petru Chirilescu*, paroh în Chitighaz, şi altul din partea mirenilor, *Ioan Popoviciu*, advocat. In total 27 participanţi, în afară de episcop şi comisar, 17 clerici (9 protopopi, 7 preoţi şi 1 profesor de teologie) şi 9 mireni. Aceştia au fost participanţii la sinodul din 23 Iulie 1850. Aruncând o privire peste numele lor ne surprinde dela început, numărul extrem de redus, mai ales în comparaţie cu sinodul din Martie 1849, la care au participat 51 deputaţi. [2]) Deşi participanţii sinodului din 1850, sunt aşa zicând crema intelectualităţii române din vremea aceea, totuşi ne surprinde absenţa unor elemente de nu mai puţină valoare, cari, de altfel, au participat la sinodul din 1849, cum sunt *Nicolae Jiga*, *Alexandru Gavra*, *Moise Ghergariu*, *Demetriu Constantin*, ca să amintim numai pe câţiva. Explicaţia acestui

[1]) Arhiva Episcopiei Aradului Nr. 8/1848.

[2]) Ed. I. Găvănescu: Sinodul dela Chişineu-Arad. Solemnitatea deschiderii, în *„Biserica şi Şcoala"* an 1945. p. 67.

www.dacoromanica.ro

fapt o vedem în curioasa dispoziţie ministerială, de care se lega strâns Atzél, ca să nu participe decât protopopii sau substituţii lor, iar dintre mireni pe jumătate numărul clericilor. Se înţelege că în felul acesta numărul membrilor sinodului nu putea fi prea mare, şi au fost preferaţi dintre mireni, cei din slujbe şi oficii publice, cari locuiau, aproape toţi în Arad.

Cu toate aceste îngrădiri, sinodul din 1850 a fost dacă nu cantitativ, cel puţin calitativ, bine reprezentat. Hotărîrile aduse, cari ţinteau tot atâtea lipsuri adânc simţite în viaţa noastră bisericească şi culturală, sunt exprimate într'o formă „mult mai precisă şi mai documentată", decât forma în care ele erau prezentate la Chişineu, cu un an înainte. [1])

b) Desfăşurarea Sinodului

In ziua de 23 Iulie — 4 August, în vechea biserică zisă catedrală de pe malul Mureşului, erau adunaţi membrii chemaţi la sinod, împreună cu o mulţime mare de popor. Protopopii Atanasie Boţco, al Orăzii şi Ioan Raţ al Aradului, au fost delegaţi să poftească pe Comisarul regesc al Sinodului, Ioan Atzél, să ia parte la slujba *Chemării Duhului Sfânt*. Ascultându-le dorinţa, au pornit la biserică, unde, împreună cu poporul, au ascultat „cu cucerie", sf. Liturgie, în cursul căreia, după o datină veche, „la toate sinoadele observată", reprezentanţii clerului „s'au cuminecat". După Liturgie s'a slujit *Chemarea Duhului sfânt*, încheiată cu un cuvânt potrivit al Episcopului, la sfârşitul căruia, cei nechemaţi la sinod au fost

[1]) ibidem.

www.dacoromanica.ro

sfătuiți să părăsească biserica. Apoi Episcopul a deschis sinodul, prezentând pe comisarul Atzél.

Deschis fiind sinodul, Episcopul a luat cuvântul și și-a arătat recunoștința față de „prea bunul Monarh", că a îngăduit credincioșilor Bisericii răsăritene din dieceza aceasta de a ține Sinod. Națiunea română a fost întotdeauna una dintre cele mai credincioase Tronului austriac și această credincioșie și-a arătat-o mai ales în timpurile „cele mai pernicioase ale turburărilor".

Acum din nou, în numele Sinodului, care reprezintă poporul, episcopul se roagă pentru sănătatea și îndelunga stăpânire a Casei de Austria și a împăratului Francisc Iosif I. In sfârșit roagă pe comisarul regal să binevoiască, „această declarare omagială a credinței și iscusitele simțăminte la timpul său a le subșterne Maestății Sale".

După această cuvântare protocolară a vorbit comisarul regesc Ioan Atzél „descoperind bucuria sa, cumcă prin aceasta a dobândit ocaziunea de a dovedi încât dorește fericirea și înaintarea națiunei române". Ipocritul declară chiar că „toate lucrurile Sinodului cari nu s'ar împotrivi cu strânsa (stricta) sa instrucție, singur le va părtini la prea înaltul loc", dar nu uită să reamintească încă odată — ceea ce, de altfel făcuse în atâtea scrisori — că Sinodul în sfătuirile sale, să nu se abată dela lucrurile ce se ating de „Biserică, Școală și creștere (=Educație)". Tare-i mai era teamă comisarului Aztél, că sinodalii se vor slobozi la alt soi de discuții! Erau vizate, desigur, discuțiile cu caracter politic, în legătură cu drepturile naționale ale Poporului și Bisericii române, care au abundat în Sinodul sibian din Martie și care n'au putut fi evitate nici acum.

www.dacoromanica.ro

Exista o teamă generală în cercurile conducătoare ale monarhiei austriece, alimentată de demersurile naţionale româneşti şi de privirile Românilor îndreptate spre fraţii lor din Principate că aceştia ar ţinti la înfiinţarea „imperiului daco roman". Astfel a fost judecată[1]) „Promemoria" lui Şaguna, tot astfel sinodul sibiian, şi desigur aceste temeri existau, încă mai accentuate, şi la deschiderea sinodului arădan. Această admosteră răspândită în jurul demersurilor româneşti a determinat categorica instrucţie dată comisarului regesc la sinod.

Cu cuvântarea comisarului Atzél, prima şedinţă a sinodului arădan a luat sfârşit.

Şedinţa următoare a avut loc a doua zi, în aceiaşi bişerică catedrală şi cu participarea aceloraşi membri. S'au ales doi notari pentru ducerea Protocolului sinodal, în persoana preotului Petru Chirilescu din Chitighaz, din partea clerului, şi a advocatului Ioan Popovici, din partea mirenilor.

Tot ca formalitate premergătoare s'a dat citire celor două rândueli ministeriale cu privire la convocarea şi compunerea sinodului. Prima este scrisoarea Comisarului regesc pentru afacerile civile ale Ungariei *von Geringer*, Nr. 616 din 20 Aprilie 1850, prin care comunică îngăduinţa, sosită dela Ministerul de interne, cu Nr. 2208 din 18 Aprilie acelaşi an, de a ţinea sinod compus numai din Protopresbiteri, iar dintre mireni pe jumătate numărul celor dintâi. Cunoaştem nemultumirile provocate de acest ordin aspru, precum şi demersurile pentru îndulcirea lui, din capito-

[1]) Dr. Ştefan Pascu : Istoria Transilvaniei, Blaj, 1944, p. 221 –

www.dacoromanica.ro

lul anterior, punctul c.: „Peripeţiile convocării sinodului din Iulie 1850". Urmarea acestora a fost rânduiala, citită acum în sinod, a „consilierului de secţiune *De la Motte*„, Nr. 2844 din 22 Iulie stil nou, prin care se concede a se chema în locul protopopilor neputincioşi, membri dintre asesorii consistoriali, profesorii de teologie sau alţi parohi harnici.

După aceste formalităţi de rigoare, Episcopul a luat cuvântul arătând, că Sinodul nu are de gând să aducă vreo „strămutare dogmelor bisericii răsăritene", ci cugetă a lua sub desbatere numai lucrurile „care se ating de îmbunătăţirea (stării) clerului, înaintarea creşterii, luminarea poporului şi asigurarea unor drepturi, dela care atârnă un fericit viitoriu a Bisericii răsăritene".

Apoi „cu pătrunzătoare cuvinte" Episcopul a vorbit despre „mişelătatea" clerului, despre starea înapoiată a şcoalelor şi deci a culturii poporului român. Pentru lecuirea acestor rane el prezintă un proect cu toate doleanţele Românilor. Resolvarea lor o nădăjdueşte, dela „neţărmurita îndurare" şi spiritul de dreptate al Monarhului, căruia Poporul român i-a fost mereu credincios, precum şi pe temeiul Constituţiei Imperiale din 4 Martie 1849 care asigura popoarelor din Monarhie, egală îndreptăţire.

Proectul doleanţelor prezentat de Episcopul Raţ cuprinde un număr de 14 puncte, ultimul cerând îngăduirea unui Sinod eparhial în fiecare an, precizând organizarea, drepturile şi datoriile Sinodului.

După înşirarea acestor doleanţe, protocolul cuprinde menţiunea, că Episcopul va avea a prezenta şi susţine aceste doleanţe în „episcopescul

www.dacoromanica.ro

Sinod din Viena" şi în faţa „prea bunului Monarh". Protocolul se va descrie în trei exemplare: unul pentru comisar, altul pentru Episcop şi al treilea pentru păstrare în arhivă [1]).

După aceasta urmează iscăliturile sinodalilor, în frunte cu comisarul, care semnează nemţeşte: „Iohan v. Atzél, als zu dieser Synode belegierter K. K. Regierungs-Comissär". Semnează apoi: episcopul „Gerasim Raţiu [2]) Epp." şi cei 26 de membri.

c) Hotărârile Sinodului

Proectul prezentat de episcop cuprinde, cum am zis un număr de 14 puncte cu tot atâtea doleanţe. Ele se învârtesc în jurul neatârnării Bisericii ortodoxe române şi a îmbunătăţirii condiţiilor de viaţă ale clerului şi învăţătorilor.

Iată pe scurt cuprinsul acestor doleanţe.

1. Punctul prim, pornind dela problema raporturilor dintre Stat şi Biserică, arată că Biserica, pentru a-şi ajunge scopul său mântuitor, are nevoe pe de o parte de protecţia Statului, pe de altă parte „se pofteşte neatârnarea ei". Statul să nu abuzeze de puterea sa, amestecându se în drep-

---

[1]) Noi n'am dat peste protocolul original, care lipseşte din arhiva Episcopiei. Am folosit un exemplar *rarissim*, tipărit, aflat în posesia P. C. Sale Par. Dr. Gh. Ciuhandu, căruia i-a cazut întâmplător în mână. Regretăm că din cauza greutăţilor de tipărire nu putem da în anexă, cum plănuisem, întreg Protocolul Sinodului. Doritorii îl pot găsi în *Foaia pentru minte, inimă şi literatură* pe 1860 pag. 129 şi urm. (cf. I. Mateiu: o. c. p. 110, nota 1).

[2]) Numele de familie al episcopului Gherasim a dat prilej la discuţii: e *Raţ* sau *Raţiu?* Aducem urmatoarea lămurire: înainte de anii 1848—49 n'am dat nicăeri peste numele episcopului scris *Raţiu*, ci numai *Raţ*, fie cu ortografia germană *Raţ*, fie cea maghiară *Rácz*, sau românește în cirile *Рац*, cu sunetul *ц*, scris cu litera respectiva din alfabetul cirilic. Numai după acești ani am întâlnit numele, scris *Raţiu*, dar mai mult de alții. Ie urmele înaintaşilor noştri, am păstrat şi noi forma *Raţ*.

www.dacoromanica.ro

turile Bisericii. Astfel de abuz e şi *„silirea unei limbi străine"*; limba naţională este viaţa bisericii, deci pe temeiul constituţiei din 4 Martie 1849 se cere *neatârnarea Bisericii româneşti şi garantarea ei prin lege.* In felul acesta „abuzurile suferite despre partea unei limbi streine" vor înceta.

Prima hotărîre a sînodului cerând deci *neatârnarea* Bisericii româneşti şi garantarea ei prin lege, nu făcea decât să reediteze într'o formă acomodată împrejurărilor din ce în ce mai severe, vechea dorinţă a Românilor, exprimată în consfătuirea ţinută la Pesta în 21 Mai 1848, însuşită în adunarea dela Timişoara din 25 Iunie 1848, anume: *„să se recunoască prin lege naţionalitatea română a Românilor din Ungaria"* [1]). Dacă nu se putea cere recunoaşterea fiinţei politice-naţionale a poporului român, se stăruia pentru recunoaşterea independenţei bisericeşti. De observat însă, că îngrădirea pusă de Stăpânire în atribuţiile sinodului, era, pe nesimţite, depăşită.

2. O mare calamitate pe capul bieţilor români ortodocşi era şi *lipsa de biserici.* O parte erau din lemn „în cea mai rea stare"; altă parte au fost nimicite în timpul războiului civil; în sfârşit o mare parte din comunităţi, prin „regulare", au rămas fără biserică. Poporul sărăcit nu se putea gândi la refacerea bisericilor, de aceea punctul doi cere „ca precum *unde sub revoluţiune a căzut biserica jertfă, aşa şi acolo unde nici când nu au fost, şi unde prin regulaţiune a rămas poporul fără biserică, bisericile să se reînoiască cu cheltuiala statului".*

[1]) S. Dragomir: Studii şi documente privitoare la Revoluţia Românilor din Transilvania în anii 1848-49, II, Sibiu 1944, pag. 19-22. Doc. 11.

www.dacoromanica.ro

3. Un prejudiciu de tristă amintire pentru Biserica ortodoxă, ce se cerea acum înlăturat, era numirea negativă *„Biserica greco-neunită"*, dată ei de catolici, după marea desbinare religioasă dela începutul veacului al XVIII-lea.

Ca şi sinodul din Sibiu, acest sinod, în punctul 3, cere înlăturarea formei negative, şi sancţionarea vechei numiri: *Biserica răsăriteană.*

4. Punctul 4 cere garantarea din nou prin lege, a *neatârnării jurisdicţiei bisericeşti de cea politică.* Această jurisdicţie bisericească va avea să se conducă şi mai departe după dogmele şi canoanele Bisericii răsăritene.

5. Pentru istoria dreptului bisericesc prezintă importanţă acest al cincilea punct. Se cere aci, ca şi până la ţinerea unui Sinod general, să se admită *organizarea Consistorului* astfel, ca el să aibă cel puţin şase asesori actuali, notar, fiscal (jurisconsult) şi ajutorul de lipsă. Apoi, invocând principiul: *„dela oblăduirea lucrurilor bisericeşti poporul să nu se eschidă"*, cer, ca dintre cei şase asesori doi să fie *„pe de a pururea mireni"*.

6. O tristă stare de lucruri în Biserica noastră desvălue acest punct, atunci când vorbeşte despre *starea clerului* care *„neavând mijloacele traiului, este silit în locul crucii, a prinde coarnele plugului"*. Pe temeiul principiului constituţional-democratic al egalei îndreptăţiri a tuturor confesiunilor, se cere asigurarea dotaţiei clerului ortodox, asemenea clerului altor confesiuni „printr'un fund în bani gata sau bunuri nemişcătoare".

7. Sinodul atribue scăderea creşterii poporului român numai încetării „fostei mitropolii române din Transilvania cu începutul veacului trecut, carea s'a întâmplat din unele împerecheri

www.dacoromanica.ro

religioase". El cere să se îngădue ţinerea unui *Sinod general* care să aleagă „un *Mitropolit* spre partea Românilor, de care şi în timpurile bătrâne au mai avut". Motivând acest punct cu canoanele: 12 al sinodului IV ecumenic şi 34 apostolesc, se menţionează că reactivarea mitropoliei ardelene e o veche dorinţă „mai adeseori cerută" a Românilor. E vorba de demersurile deputaţiilor româneşti la Viena, începând mai ales din Februarie 1849, prin care se cerea întotdeauna, între altele, şi reactivarea mitropoliei naţionale.

8. Un tablou nu mai puţin trist decât cele de până acum, zugrăveşte punctul opt, vorbind despre *starea şcoalelor româneşti* de toate gradele. In multe locuri nu sunt nici şcoli, nici locuinţe învăţătoreşti, sau sunt în stare slabă. Plata învăţătorului e puţină şi plătită şi aceasta neregulat, „cu ţârâita". Ajutorul din partea „Domniei de pământ" s'a curmat, aşa că puţini tineri buni se fac învăţători. Cărţi de şcoală lipsesc. Profesorii dela Institutul teologic şi pedagogic sunt neplătiţi de mai multă vreme. Cursurile nici nu s'au putut deschide în anul acesta (1849-50).

Remedierea acestor rele o vede sinodul în aplicarea faţă de confesiunea ortodoxă, a unui tratament egal cu cel aplicat altor confesiuni. De aici rezultă deschiderea de şcoli de toate gradele pentru Români şi dotarea învăţătorilor.

9. O *secţie românească* la Ministerul Cultelor şi un *Consiliu şcolar din Români* pe lângă Inspectoriul şcoalelor, pofteşte Sinodul în punctul nouă. Era o veche dorinţă românească. O întâlnim şi în „proectul de lege prezentat dietei ungureşti" în August 1848, de *Teodor Serb*, deputatu Radnei[1]).

[1]) S. Dragomir: o. c. p. 29-30 Doc. 16.

www.dacoromanica.ro

10-11-12. Aceste trei puncte, sunt de mai puţină importanţă, decât celelalte. Intr'un regim cu adevărat democratic ele ar fi trebuit să urmeze dela sine. Dacă sinodul ţine să le amintească se vede că, cele cerute într'ânsele însemnau mult în viaţa poporului român. Astfel punctul 10 cere stipendii (burse) dela Stat şi pentru tinerii români merituoşi, Punctul 11 cere o comisie imparţială pentru anchetarea stării fondurilor comune cu Sârbii, din care o parte se administrau în Carloviţ, alta în Pesta. Starea [1]) acestor fonduri era necunoscută Românilor şi împărtăşirea lor din aeeste fonduri, de tot neînsemnată. Punctul 12, cere ca preoţii şi învăţătorii, cari sunt uzufructuarii şi nu proprietarii puţinului pământ ce-l au dela comunităţi, să plătească *contribuţia*, ca uzufructuari.

13. Acest punct este consacrat reşedinţei episcopeşti din Arad, distrusă „prin detunăturile din vecina cetate". E vorba de vechea reşedinţă, pe malul Mureşului, pe locul unde se găseşte azi imobilul din strada I. G. Duca Nr. 18 lângă vechea catedrală, care se afla peste drum, pe locul ocupat azi de liceul Moise Nicoară. Sinodul cere „ridicarea unei reşedinţe potrivită demnităţii episcopeşti".

14. Cu acest punct, desvoltat cu: *Organizarea, drepturile şi datoriile Sinodului Diecezei Aradului,* se sfârşeşte lungul pomelnic al năcazu-

[1]). Situaţia acestor fonduri şi fundaţii a preocupat mult şi Sinodul din Martie 1849. Ele sunt descrise în articolul V din *„Proiecturile deputăciunii prin Sinodul Diecezei române gr. n. u. arădane... denumite în privinţa înfiinţării unei fundaţii de creştere şi pensii..."* (Original copiat de noi din Arhiva Episcopiei ort. din Oradea, fără număr. la anul 1849. La Arad nu le-am găsit). Ar fi interesant de urmărit soarta acestor *foarte* numeroase fonduri şi fundaţii româneşti din vremea aceea.

www.dacoromanica.ro

rilor şi lipsurilor româneşti. Şi încă nu erau toate înşirate. Neglijăm cuprinsul acestui punct, el fiind de interes mai mult pentru istoria Dreptului bisericesc. [1])

Concluzii

Documentele vremii vorbesc despre o contribuţie însemnată a Românilor arădani şi în general a celor zişi „ungureni", la frământările ce au urmat viforniţei din anii 1848-49. Aceste frământări, rod al unei conştiinţe naţionale pe deplin desvoltată, ţinteau la emanciparea atât politică cât şi religioasă-bisericească a poporului român. Cu toată lipsa de recunoştinţă şi cu toată absenţa spiritului de dreptate a politicii vieneze faţă de poporul român, zorii libertăţii acestui popor au răsărit în anii acestor frământări.

Contribuţia Românilor din partea vestică a Transilvaniei la mişcările acestor ani este în general puţin cunoscută, cu toate că cel puţin unii dintre ei au văzut limpede linia intereselor româneşti şi au luptat pentru promovarea lor. Intre aceştia trebuesc socotiţi Episcopul Gherasim Raţ al Aradului şi grupul de clerici şi mireni cari l-au înconjurat. Meritul acestor oameni este, că au ştiut să păstreze unitatea de acţiune cu fraţii lor din Ardeal şi Banat, în fruntea cărora trona Şaguna, pentru a apărea în faţa străinilor ca o singură naţiune, cu o singură voinţă, un ideal unic, care deşi nu va fi recunoscută ca atare de politica mioapă a Monarhiei habsburgice din care făcaa parte, nu va înceta niciodată să se afirme ca atare.

[1]) Le-a studiat şi publicat în *Anexele* sale prof. I. Mateiu o. c. p. 112 şi urm. Vezi şi anexa IV.

www.dacoromanica.ro

Am arătat pe scurt problemele politice şi bisericeşti ale neamului românesc din vremea aceea. Am analizat, din mărturii contemporane, atitudinea Episcopului Raţ faţă de ele. Aceasta era şi atitudinea Românilor arădani grupati în jurul lui. Atât când trimiteau deputaţi la Viena, cât şi când se sfătuiau să scoată o gazetă românească, precum şi când făceau demersuri pentru un sinod eparhial, acţiunea Românilor arădani este la unison cu acţiunea fraţilor ardeleni, reprezentaţi prin Şaguna. Unitatea de acţiune le-a adus — e drept cu 14 ani în urmă — biruinţa, cel puţin în problema bisericească, prin reînfiinţarea Mitropoliei române şi reorganizarea bisericească. Această reorganizare, care exista în sâmbure în proectul de Sinod, dela 1850, s'a făcut pe bază cu adevărat democratică, admiţând şi pe mireni la îndreptarea trebilor bisericeşti.

Deşi fără urmări imediate, hotărârile sinodului din Iulie 1850 dela Arad, alături de cel din Martie dela Sibiu, sunt printre cele dintâi grăiri răspicate ale dreptului la viaţă pentru un popor sănătos şi vrednic, după o perioadă lungă de silită tăcere, şi cei dintâi paşi hotărîţi în seria marilor realizări ale vremurilor contemporane.

www.dacoromanica.ro

Cuprinsul

Pag.

Prefața 3

Introducere 5

CAP. I.

Frământări politice la Românii din Ardeal și Ungaria, îndată după revoluția din 1848-1849 . . . . . 10—14

a) In privința politică 10

b) In privința bisericească . . . 12

CAP. II.

Atitudinea Episcopului Gherasim Raț față de cauza românească . . . . . 15—31

a) Episcopul Raț și politica guvernului Kossuth-ist 17

b) Răspunsul dat Patriarhului Raiacici în chestiunea Mitropoliei române 24

c) Legăturile Episcopului Gherasim Raț cu Episcopul Andrei Șaguna . 29

CAP. III.

Demersurile Episcopului Raț pentru sprijinirea cauzei naționale . . . . . 32—50

a) Trimiterea deputaților arădani la Viena 32

b) Gazeta românească 37

c) Peripețiile convocării sinodului din Iulie 1850 38

CAP. IV

Sinodul eparhial din 23 Iulie 1850 . . . 51—64

a) Participanții 51

b) Desfășurarea Sinodului . . . 54

c) Hotărârile Sinodnlui 58

Concluzii 63

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro